

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Кафедра міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Освітня програма 293.00.01 «Міжнародне право»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

«Міжнародно-правові механізми протидії наркоторгівлі»

Здобувачки 4 курсу
денної форми навчання
Ставраті Юлії Василівни

Науковий керівник:
професор кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
Грицяк Ігор Андрійович,
к.ю.н., д.н.держ.упр., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ - 2026

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА**

Факультет права та міжнародних відносин

Кафедра міжнародного права, європейської та євроатлантичної

Інтеграції

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Освітня програма 293.00.01 «Міжнародне право»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

« _____ » _____ 20 _____ р

**ЗАВДАННЯ
на виконання бакалаврської роботи**

Ставраті Юлії Василівни

1. Тема бакалаврської роботи: «Міжнародно-правові механізми протидії наркоторгівлі» затверджена наказом ректора від 20 жовтня 2025 р.
2. Термін виконання роботи з 01.11.2025 р. по 28.06.2026 р.
3. Календарний план-графік

№ п ор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему дипломної роботи	до 18.12.2025 р.	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника, завідувача кафедри	до 18.12.2025 р.	виконано

3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження, скласти бібліографію	до 05.03.2026 р.	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 05.03.2026 р.	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 05.03.2026 р.	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 10.05.2026 р.	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 31.05.2026 р.	виконано
8	Підготуватися та прийняти участь у попередньому захисті роботи	до 14.05.2026 р.	виконано
9	Отримати відгук керівника та рецензію	до 12.06.2026 р.	виконано
10	Підготувати доповідь на захист бакалаврської роботи	до 22.06.2026 р.	виконано

4. Дата видачі завдання: 01.11.2026 р.

Керівник дипломної роботи _____
(підпис керівника) (П.І.Б)

Завдання прийняла до виконання _____
(підпис випускника) (П.І.Б)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ НАРКОТОРГІВЛІ.....	12
1.1 Понятійно-категоріальний апарат в проблематиці міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі.....	12
1.2 Тенденції розвитку та проблеми запобігання наркоторгівлі в соціально-правовому вимірі.	16
1.3 Транснаціональний наркобізнес як загроза національній, регіональній та міжнародній безпеці.....	22
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ НАРКОТОРГІВЛІ.....	29
2.1. Універсальні та регіональні правові акти в сфері боротьби з наркоторгівлею.....	29
2.2. Інституційне забезпечення протидії наркоторгівлі.....	34
2.3. Спільні дії держав у сфері боротьби з наркоторгівлею та регіональні програми гармонізації законодавства.....	42
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ НАРКОТОРГІВЛІ.....	47
3.1. Підвищення ефективності превентивних заходів, правового регулювання та оперативно-слідчої співпраці на міжнародному рівні в протидії наркоторгівлі.....	47
3.2. Удосконалення міжнародних стандартів та вимог до спільних зусиль у боротьбі з відмиванням грошей в процесі боротьби з наркоторгівлею.....	52
3.3. Вітчизняні механізми протидії наркоторгівлі та шляхи їх удосконалення.	56
ВИСНОВКИ.....	63

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... 66

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БУМАД – «Білорусь, Україна та Молдова проти наркотиків».

ВВП – валовий внутрішній продукт.

ВІЛ – вірус імунодефіциту людини.

ГУАМ – Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ.

ДПСУ – Державна прикордонна служба України.

ЄС – Європейський Союз.

КК України – Кримінальний кодекс України.

МДМА – 3,4-метилендіоксиметамфетамін.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

СБУ – Служба безпеки України.

СНД – Співдружність Незалежних Держав.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

CEPOL – European Union Agency for Law Enforcement Training (Агентство Європейського Союзу з підготовки працівників правоохоронних органів).

ECDC – European Centre for Disease Prevention and Control (Європейський центр профілактики та контролю захворювань).

EMCDDA – European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркоманії).

EMPACT – European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats (Європейська багатопрофільна платформа протидії кримінальним загрозам).

EUDA – European Union Drugs Agency (Агентство Європейського Союзу з питань наркотиків).

EUBAM – European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (Місія Європейського Союзу з надання допомоги у питаннях кордону Україні та Республіці Молдова).

EUPC – European Prevention Curriculum (Європейська програма профілактики).

FATF – Financial Action Task Force (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів).

SECI – Southeast European Cooperative Initiative (Ініціатива співробітництва у Південно-Східній Європі).

Treatnet – International Network of Drug Dependence Treatment and Rehabilitation Resource Centres (Міжнародна мережа ресурсних центрів лікування та реабілітації наркозалежності).

UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime (Управління ООН з наркотиків та злочинності).

ВСТУП

Актуальність теми дослідження в рамках бакалаврської роботи зумовлена, насамперед, набуттям проблеми незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів виразного міжнародно-правового, безпекового, соціального та гуманітарного масштабів.

Вивчення міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі є актуальним також тому, що в сучасних умовах наркоторгівля, як один з видів транснаціональної організованої злочинності, пов'язується з відмиванням доходів, корупцією, незаконним обігом зброї та іншими тяжкими злочинами. За таких умов боротьба з наркоторгівлею перестає бути внутрішньою справою окремої країни та потребує узгоджених дій на міжнародному рівні.

Актуальність теми роботи зумовлена, нарешті, необхідністю вивчення міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі в контексті вирішення ними проблем, пов'язаних з наркоторгівлею зокрема і в Україні. Такий підхід дасть змогу оцінити роль України в системі міжнародного контролю над наркотиками, її участь у відповідних інституційних механізмах, виявити напрями вдосконалення національної правової та організаційної моделі протидії наркоторгівлі в умовах воєнного стану та європейської інтеграції.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають на національному та міжнародному рівнях у результаті діяльності транснаціональної організованої злочинності.

Предмет дослідження складають міжнародно-правові механізми протидії наркоторгівлі.

Мета бакалаврської роботи полягає у вивченні теоретико-правових засад протидії наркоторгівлі, міжнародно-правових механізмів такої протидії та шляхів їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- розкрити понятійно-категоріальний апарат дослідження міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі;
- виявити тенденції розвитку наркоторгівлі та проблеми її запобігання в соціально-правовому вимірі;
- охарактеризувати транснаціональний наркобізнес як загрозу національній, регіональній та міжнародній безпеці;
- проаналізувати універсальні та регіональні правові акти у сфері боротьби з наркоторгівлею та інституційне забезпечення протидії наркоторгівлі;
- описати спільні дії держав у сфері боротьби з наркоторгівлею та регіональні програми гармонізації законодавства;
- визначити напрями підвищення ефективності превентивних заходів, правового регулювання та оперативно-слідчої співпраці на міжнародному рівні;
- розкрити значення міжнародних стандартів боротьби з відмиванням коштів у процесі протидії наркоторгівлі;
- проаналізувати вітчизняні механізми протидії наркоторгівлі та сформулювати пропозиції щодо їх удосконалення.

Ступінь наукової розробленості теми є достатнім для постановки проблеми, однак не дає підстав вважати її вичерпаною. Окремі аспекти міжнародного контролю над наркотиками, незаконного обігу наркотичних засобів, наркозлочинності, контрабанди наркотиків, участі міжнародних організацій у протидії наркоторгівлі, а також зв'язку наркобізнесу з транснаціональною організованою злочинністю висвітлювалися у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. У роботі враховано наукові підходи С. О. Сороки, О. О. Козярук, А. М. Бабенка, А. В. Галюка, Д. В. Бабікова, Є. С. Назимка, Д. О. Назаренка, Р. С. Веприцького, С. М. Павковича, Т. Л. Сироїд, а також матеріали, пов'язані з аналізом історичного становлення міжнародної системи контролю над наркотиками, зокрема праці зарубіжних авторів щодо формування договірної бази у цій сфері. Разом із тим у наявних дослідженнях

переважає або історико-правовий аналіз міжнародних актів, або кримінально-правова характеристика окремих діянь, або кримінологічний опис наркозлочинності. Значно менше уваги приділяється цілісному розгляду міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі в поєднанні з аналізом сучасних інституційних механізмів ЄС, ролі України як транзитної держави, а також впливу воєнного стану на форми і прояви наркозлочинності. Саме ця обставина і визначає потребу в комплексному дослідженні обраної теми.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових, загальнологічних і спеціально-юридичних методів, використання яких зумовлене метою, завданнями та предметом роботи. Формально-логічний метод використано для уточнення понятійного апарату дослідження, насамперед при характеристиці категорій «наркоторгівля», «незаконний обіг наркотичних засобів», «міжнародно-правові механізми», «транснаціональний наркобізнес», «національна безпека». За допомогою системного методу досліджено міжнародно-правову базу протидії наркоторгівлі як цілісну сукупність взаємопов'язаних універсальних, регіональних та національних елементів. Структурно-функціональний метод дав змогу виявити місце і роль міжнародних організацій, агенцій Європейського Союзу, правоохоронних, судових і медико-соціальних інституцій у загальному механізмі боротьби з наркотиками.

Конкретно-історичний метод застосовано для аналізу еволюції міжнародного антинаркотичного регулювання – від перших опіумних конференцій і конвенцій до сучасної системи міжнародних договорів і стратегічних актів. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення універсальних міжнародних норм, регіональних актів Європейського Союзу та національного законодавства України, а також для виявлення особливостей їх співвідношення. Метод тлумачення правових норм дозволив з'ясувати зміст положень міжнародних конвенцій, рамкових рішень, директив, стратегій та програм у сфері контролю над наркотиками. Техніко-юридичний метод використано під час аналізу структури нормативних актів, їх

понятійного апарату і способів юридичного закріплення механізмів протидії наркоторгівлі.

Метод аналізу і синтезу дав змогу поєднати міжнародно-правовий, кримінально-правовий, кримінологічний та інституційний підходи до обраної проблематики. Метод узагальнення використано при формуванні висновків щодо стану і перспектив розвитку міжнародно-правових механізмів протидії наркоторгівлі. Крім того було використано методу правового прогнозування, за допомогою якого окреслено напрями вдосконалення співробітництва України з міжнародними та європейськими інституціями у цій сфері.

Нормативну основу дослідження становлять міжнародні договори універсального і регіонального характеру, зокрема Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року, Конвенція про психотропні речовини 1971 року, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року, акти Європейського Союзу у сфері боротьби з наркотиками, документи стратегічного характеру, а також національне законодавство України, що регулює питання контролю над наркотичними засобами, протидії наркозлочинності, прикордонної безпеки та співробітництва з міжнародними інституціями.

Емпіричну основу дослідження становлять офіційні статистичні дані, судова практика, аналітичні матеріали міжнародних організацій, документи Європейського Союзу, інформація компетентних органів України, а також результати наукових досліджень, присвячених кримінологічним, міжнародно-правовим та інституційним аспектам протидії наркоторгівлі.

Науково-практичне значення роботи полягає в тому, що сформульовані в ній положення, узагальнення та висновки можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях проблем міжнародного контролю над наркотиками, у навчальному процесі при викладанні дисциплін міжнародно-правового, кримінально-правового та кримінологічного циклів, а також у практичній діяльності органів державної влади, правоохоронних,

прикордонних, митних та інших інституцій, залучених до протидії наркоторгівлі.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури. Основний зміст роботи викладено на 57 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ НАРКОТОРГІВЛІ

1.1 Понятійно-категоріальний апарат в проблематиці міжнародно-правових механізмів протидії наркотоργівлі.

Наркотоργівля належить до тих явищ, у яких поєднуються кримінально-правовий, соціальний, медичний, економічний і безпековий виміри. Через це її не можна розглядати лише як окремих різновид протиправного обігу заборонених речовин. У ширшому розумінні йдеться про системне явище, що охоплює незаконне виробництво, перевезення, переміщення через кордон, збут, посередництво, організацію каналів постачання, фінансування та приховування походження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Наркоманія і пов'язані з нею злочини мають виразну суспільну небезпечність, оскільки завдають шкоди не лише окремій особі, а й соціуму в цілому. Вони погіршують соціально-психологічну атмосферу, стимулюють поширення супутніх девіантних явищ, знижують якість людського потенціалу та руйнують механізми соціальної інтеграції. За наведеними у джерелах узагальненнями, сотні мільйонів осіб у світі мають досвід уживання наркотиків, десятки мільйонів уживають їх регулярно, а значна частина вже перебуває у стані залежності [4].

Відповідно, в межах дослідження, за основу взято визначення наркотоργівлі як форми незаконної підприємницької діяльності у кримінальному середовищі, де основним товаром є речовини, обіг яких заборонений або жорстко обмежений законом. Прибутковість такого «ринку» є надзвичайно високою, а ризики для учасників за наявності корупційного прикриття часто сприймаються ними як прийнятні.

Кримінологічний підхід дозволяє побачити, що наркозлочинність не існує ізольовано. Вона пов'язана з алкоголізмом, токсикоманією, проституцією, бездоглядністю неповнолітніх, бродяжництвом, латентною

злочинністю, тіньовими фінансовими потоками та корупцією в органах державної влади. Власне тому в літературі підкреслюється, що сучасна кримінальна ситуація у сфері незаконного обігу наркотичних засобів становить реальну загрозу для нормального функціонування соціальних відносин і здатна прямо впливати на майбутнє суспільства та держави [23, с.39].

У доктрині щодо основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 305 КК України, існують різні підходи. С. О. Сорока вважає, що ним є встановлений кримінальним законом порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення, який порушується при незаконному переміщенні зазначених засобів через митний кордон України, тоді як додатковим безпосереднім об'єктом є порядок суспільних відносин у сфері економічно-господарської діяльності держави [29, с. 78]. О. О. Козярук, навпаки, визначає основним безпосереднім об'єктом порядок суспільних відносин у сфері економічно-господарської діяльності держави, а сферу охорони здоров'я населення розглядає як додатковий факультативний об'єкт [33, с. 24-25].

Предмет злочину, передбаченого ст. 305 КК України, прямо визначений у диспозиції норми. До нього належать наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби. Через бланкетний характер відповідних норм для тлумачення змісту цих категорій необхідно звертатися до спеціального законодавства. Так, визначення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів міститься у Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», а поняття фальсифікованих лікарських засобів розкривається у Законі України «Про лікарські засоби».

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 305 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. Оскільки йдеться про злочин із формальним складом, визначальним є усвідомлення особою факту незаконного

переміщення заборонених предметів через митний кордон і бажання вчинити такі дії. Мотиви можуть бути різними – корисливість, виконання ролі кур'єра, включеність у діяльність організованої групи, залежність від кримінального середовища, – однак на кваліфікацію вони впливають не завжди.

Кваліфікуючими ознаками цього злочину є його вчинення повторно, за попередньою змовою групою осіб, а також випадки, коли предметом контрабанди були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або ж наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори чи фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах. Особливо кваліфікуючими ознаками є вчинення злочину організованою групою або якщо предметом були речовини в особливо великих розмірах. Для встановлення цих ознак необхідно звертатися до відповідного Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також до таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів [42, с. 289].

У теоретичному плані показовою є також неузгодженість у законодавчому підході до кваліфікуючих ознак контрабанди. Якщо в інших статтях про контрабанду використовується формула про вчинення діяння особою, раніше судимою за контрабанду, то у ст. 305 КК України закріплено ознаку повторності. Така відмінність породжує питання про системність побудови кримінально-правових норм і про доцільність їх уніфікації, відповідно, законодавець має або привести кваліфікуючі ознаки до спільного знаменника, або чітко обґрунтувати, чому для наркотичної контрабанди використовується інший підхід [42, с. 289].

В. Александров та співавтори зазначають, що причини, умови та фактори злочинності тісно переплетені між собою. Одне й те саме явище може бути водночас і причиною, і умовою, і фоновим чинником злочинної поведінки. Для злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, зручною вважається класифікація детермінант за рівнем їх дії: загальносоціальні, соціально-психологічні та особистісні [22, с.55].

Серед загальносоціальних детермінант вирізняються економічна нестабільність, падіння рівня життя, нерівномірність розвитку регіонів, корупція, політична нестабільність у частині територій, висока прибутковість незаконного обігу наркотиків, а також слабкість механізмів соціального контролю [23, с.78]. У політичній площині істотне значення має корумпованість окремих представників влади та можливість використання службового становища для подолання митного контролю, уникнення відповідальності або прикриття каналів збуту. У соціально-психологічній площині вагомими виступають криза цінностей, ідеологічний вакуум, відчуження особи від основних груп позитивної соціалізації, проблеми сімейного виховання, неефективність антинаркотичної профілактики, відсутність змістовного дозвілля молоді, низький престиж здорового способу життя [22, с.55].

У межах кримінологічного підходу також використовується типологія осіб, залучених до вживання та незаконного обігу наркотиків. Залежно від ступеня наркотизації організму виокремлюють епізодичних споживачів, хронічних наркоманів, які усвідомлюють необхідність лікування, та хронічних наркоманів, що не виявляють критичного ставлення до свого стану [38, с.63]. Хоча така класифікація є умовною, вона дає змогу краще зрозуміти соціальну базу наркоринку. Частина споживачів може в подальшому ставати кур'єрами, дрібними збувачами або посередниками, а отже попит і пропозиція в цій сфері нерідко поєднуються в межах одних і тих самих кримінальних траєкторій.

Таким чином, правова характеристика наркотогівлі має комплексний характер. У кримінально-правовому сенсі вона проявляється через сукупність діянь, спрямованих на незаконне введення наркотичних засобів у нелегальний обіг, а одним із найбільш небезпечних її проявів є контрабанда, передбачена ст. 305 КК України. У кримінологічному сенсі наркотогівля виступає сегментом організованої злочинності з високим рівнем прибутковості, латентності та адаптивності. Соціальний вимір виявляється у

руйнуванні здоров'я населення, послабленні механізмів соціалізації та поширенні супутніх форм девіантної поведінки. Безпековий вимір пов'язаний із корупцією, дестабілізацією суспільних відносин і включенням держави в канали впливу транснаціональних злочинних мереж.

Отже, під наркоторгівлею доцільно розуміти системну протиправну діяльність, пов'язану з незаконним переміщенням, розповсюдженням та комерційним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів і пов'язаних із ними заборонених товарів, що здійснюється з корисливою метою та завдає шкоди здоров'ю населення, правопорядку, економічній стабільності й безпеці держави.

1.2 Тенденції розвитку та проблеми запобігання наркоторгівлі в соціально-правовому вимірі

Після 2022 року наркоситуація в Україні почала змінюватися під прямим впливом війни, причому ці зміни торкнулися не тільки масштабів правопорушень, а й самої структури наркоринку. Зменшення територій, придатних для вирощування нарковмісних рослин, порушення попередніх каналів збуту та зміна логістики сприяли переходу частини кримінальних груп до синтетичних речовин, прекурсорів і лабораторного виробництва. Через це зростає поширення синтетичних катинонів, синтетичних канабіноїдів, альфа-PVP, амфетаміну, канабісу з високим вмістом діючих речовин, а також комбінованих лікарських засобів і прекурсорів, обіг яких в Україні заборонений, хоча в окремих країнах Європейського Союзу вони мають інший правовий режим.

Окремо простежується медико-соціальний наслідок цих змін. Станом на 01.01.2025 р. на обліку через розлади, спричинені вживанням наркотичних та/або психотропних речовин, перебувало 64 558 осіб, із яких 67,8 % пов'язані з опіоїдами. За оцінками 2019 року, кількість людей, які вживають наркотики ін'єкційним шляхом, становила 317 000 осіб, причому серед них переважали споживачі опіоїдів, тоді як частина практикувала змішане

вживання. Така структура попиту підтримує ризики ВІЛ, вірусних гепатитів і коінфекцій, а зростання звернень із гострою інтоксикацією альфа-PVP, амфетаміном та канабісом свідчить про посилення впливу синтетичного сегмента.

Відповідно до даних офіційної статистики, у 2022 році було обліковано 34398 кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, серед яких 115 стосувалися ст. 305 КК України. Із них у 56 кримінальних провадженнях особам вручено повідомлення про підозру, а 44 кримінальні правопорушення були направлені до суду з обвинувальним актом [15]. У 2023 році кількість таких правопорушень зростає до 39124, серед яких 145 обліковано за ст. 305 КК України; у 74 кримінальних провадженнях особам вручено повідомлення про підозру, а 44 провадження направлено до суду [16]. У період 2022-2023 років за вчинення злочину, передбаченого ст. 305 КК України, було винесено 144 обвинувальні вироки [14]. динаміка свідчить не лише про збільшення кількості виявлених правопорушень, а й про зростання навантаження на правоохоронні, митні, медичні та соціальні інституції, які мають реагувати одночасно на кримінальний обіг, залежність, латентність і профілактичні прогалини.

Наведені показники не створюють враження масової виявленості контрабанди наркотиків, однак саме тут проявляється одна з її найнебезпечніших рис – висока латентність. Невелика кількість зареєстрованих фактів зовсім не означає незначного масштабу проблеми. Навпаки, латентність, високий прибуток, мобільність злочинних схем і складність документування транскордонних каналів свідчать про те, що суспільна небезпечність такого злочину значно перевищує статистично фіксовані показники.

За результатами узагальнень, проведених раніше, в Україні предметом злочину найчастіше виступали наркотичні засоби рослинного походження,

зокрема марихуана, макова солома, опій, героїн, а серед психотропних речовин – барбітал, діазепам, феназепам, тетразепам, реланіум, MDMA [36, с. 9]. Дослідження О. О. Козярук показує, що у 2020-х роках зберігається переважання канабісу та його похідних, а також героїну, макової соломи, кокаїну, метадону, трамадолу, MDMA, амфетаміну, метамфетаміну, феназепаму, фенобарбіталу, псевдоефедрину та калію перманганату [33, с. 71-72].

Поширення наркозлочинності формується не через один ізольований чинник, а через поєднання економічної нестабільності, політичних ризиків, змін у ціннісних орієнтирах, психологічної вразливості окремих груп і недоліків організаційної роботи. Через це запобігання незаконному обігу наркотичних засобів не може обмежуватися лише діяльністю правоохоронних органів. До цього процесу залучаються державні інституції, система охорони здоров'я, освіта, місцеве самоврядування та громадські організації, оскільки саме на перетині контролю, профілактики, лікування, реабілітації й соціальної підтримки виникає можливість впливати не тільки на наслідки, а й на причини поширення наркоторгівлі. Для аналізу тенденцій розвитку наркозлочинності доцільно врахувати глобальний, макросоціальний і мікросоціальний рівні її поширення.

Таблиця 1.1

Рівні поширення наркозлочинності та проблеми її запобігання

Рівень	Чинники поширення	Прояви проблеми	Проблеми запобігання
Глобальний	Економічні кризи, транснаціоналізація злочинності, формування нарколобі	Розширення міжнародних каналів постачання, переміщення наркотиків через транспортні вузли, використання фінансових посередників	Складність міждержавної координації, різний рівень контролю в державах, прихований характер злочинних мереж
Макросоціальний	Географічне положення України, транспортна інфраструктура, прикордонні зони,	Використання території України як транзитної ланки, залучення	Недостатній контроль окремих маршрутів, слабка взаємодія між митними, прикордонними й

	економічна нестабільність	логістики, корупційне прикриття каналів	правоохоронними органами
Мікросоціальний	Соціальна вразливість, безробіття, криза ціннісних орієнтирів, слабкість профілактики	Залучення осіб до ролі кур'єрів, посередників, дрібних збувачів; нормалізація наркотичних практик у частині молодіжних середовищ	Недостатність профілактичних програм, скорочення реабілітаційної підтримки, слабка робота з групами ризику
Організаційно-кримінальний	Латентність злочинності, цифрові канали збуту, тіньові фінансові потоки, корупція	Приховування каналів збуту, легалізація доходів, підкуп посадових осіб, проникнення у легальні сфери господарювання	Складність документування злочинів, проблеми відстеження коштів, недостатня аналітична робота з цифровими доказами

Тіньові капітали, отримані від наркаторгівлі, крім обігу всередині вузького кримінального середовища, спрямовуються на легалізацію доходів, підкуп посадових осіб, прикриття каналів збуту, фінансування підконтрольного бізнесу та вплив на управлінські рішення. М. Г. Вербенський показує, що транснаціональна організована злочинність в Україні пов'язана з корупцією, фінансовими потоками та проникненням у легальні сфери господарювання [39]. С. М. Павкович слушно наголошує на доцільності поєднання репресивних, профілактичних і попереджувальних заходів у діяльності органів державної влади [35, с. 120].

Макросоціальний рівень в Україні пов'язаний із географічним положенням держави, станом транспортної інфраструктури, прикордонними зонами та економічною нестабільністю. З одного боку, територія України використовується як транзитна ланка у міжнародному наркотрафіку. Через неї можуть проходити маршрути з країн Азії, Близького Сходу, Латинської Америки, окремих держав Європи та пострадянського простору. З іншого боку, природно-кліматичні умови створюють можливості для вирощування нарковмісних рослин, зокрема конопель і маку, як у дикорослому, так і у культивованому вигляді.

Транзитний потенціал України зумовлюється кількома чинниками:

1. прикордонним положенням держави;
2. наявністю розвиненої транспортної інфраструктури;
3. функціонуванням морських портів;
4. розгалуженою мережею автомобільних і залізничних шляхів;
5. включеністю України до міжнародних економічних і міграційних потоків.

Унаслідок цього наркозлочинність переплітається з такими процесами:

1. контрабандою;
2. організованими каналами перевезення;
3. підробленням документів;
4. використанням легальних вантажів для маскування заборонених речовин;
5. проникненням злочинних мереж у логістичні системи.

А. М. Бабенко звертає увагу на нерівномірність поширення наркозлочинності в Україні: найвищі показники фіксуються у східних і південних регіонах, де поєднуються прикордонне положення, транспортні вузли, морська інфраструктура, урбанізація та щільність тіньових ринків [19, с. 160]. Така концентрація показує одну з провідних тенденцій розвитку наркоторгівлі – її прив'язку до логістики, економічної вразливості та територій зі складнішим контролем.

Окремий напрям становить внутрішнє виробництво наркотичної сировини. Кліматичні умови, доступність земельних ресурсів, дрібне приховане культивування та економічна скрута підтримують ризик вирощування нарковмісних рослин у межах країни. А. В. Галюк тому пов'язує запобігання не лише зі зменшенням пропозиції наркотиків, а й зі скороченням попиту, антинаркотичною пропагандою, реабілітацією та реінтеграцією залежних осіб [31, с. 3].

Соціальний вимір проблеми проявляється через безробіття, нестабільні доходи, борги, послаблення сімейного й освітнього впливу, а також нормалізацію наркотичних практик у частині молодіжних середовищ [21; 22].

Додатковий ризик створює неконтрольований обіг сильнодіючих лікарських засобів, коли крадіжки, порушення транспортування або зловживання під час продажу відкривають шлях таким препаратам на тіньовий ринок [18]. Через це запобігання наркоторгівлі має поєднувати контроль за каналами постачання, профілактику попиту, соціальну підтримку груп ризику та реабілітаційні механізми.

О. М. Стрільців наголошує, що ефективність протидії незаконному обігу наркотичних засобів значною мірою залежить від правильного врахування складів адміністративних правопорушень і від диференціації відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпеки та характеру заподіяної шкоди [18, с. 32]. Водночас ситуацію ускладнює скорочення мережі наркодиспансерів, реабілітаційних центрів та інших інституцій допомоги. Закриття таких установ у містах і населених пунктах означає, що держава втрачає частину інструментів раннього реагування, профілактики та ресоціалізації. Додатковою проблемою виступає відсутність на місцевому рівні системних програм боротьби з незаконним обігом наркотиків, які мали б розроблятися спільно органами місцевого самоврядування, поліцією та громадськими організаціями.

Через підкуп, зловживання владою, використання службового становища, участь у прикритті наркотрафіків, розвалі кримінальних справ або перекваліфікації злочинів формується особливий тип корупційного симбіозу, у якому державні інституції, комерційні інтереси та злочинні структури починають взаємодіяти у спотворений спосіб. Небезпека цього явища полягає не лише в окремих фактах хабарництва, а йдеться про ризик глибокого зрощення державного апарату, бізнесових структур і злочинних угруповань. За таких умов наркозлочинність перестає бути лише зовнішнім викликом для держави і частково вбудовується в механізми її функціонування [18, с. 186].

Отже, тенденції розвитку наркозлочинності в соціально-правовому вимірі проявляються через транснаціоналізацію каналів постачання,

територіальну концентрацію, використання логістичної інфраструктури, внутрішнє виробництво сировини, цифровізацію збуту, корупційне прикриття та слабкість профілактичних механізмів.

1.3 Транснаціональний наркобізнес як загроза національній, регіональній та міжнародній безпеці.

У сучасній науковій літературі поняття національної безпеки переважно розкривається через категорію стану захищеності, за якого життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави не зазнають руйнівного впливу зовнішніх або внутрішніх загроз. Саме в такому руслі О. Гончаренко, Е. Лісицин, О. Бодрук та М. Горелов визначають національну безпеку як ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави [24]. Інший підхід акцентує увагу на інституційному вимірі й пов'язує національну безпеку зі станом політичних інститутів, який забезпечує їх ефективну діяльність із підтримання оптимальних умов існування і розвитку особистості та суспільства. Більш конкретизованим виглядає підхід О. Л. Хилько, за яким національна безпека являє собою визначений для кожної держави окремо ступінь захищеності цінностей, інтересів і прав особи, соціальних груп, суспільства і держави від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, військового, екологічного, технологічного, інформаційного, культурного та іншого характеру.

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначав її як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якого забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності, оборони, охорони здоров'я, соціальної політики, фінансової системи, митної політики, транспорту, зв'язку, інформаційних технологій, енергетики, використання природних ресурсів та в інших сферах державного управління [3]. У такому розумінні

транснаціональний наркобізнес слід кваліфікувати як загрозу комплексного характеру, оскільки його вплив простежується майже в кожній із названих сфер.

У наукових працях справедливо наголошується, що нинішні загрози національній безпеці мають як внутрішній, так і зовнішній характер і концентруються у внутрішньополітичній, економічній, соціальній, інформаційній та духовній площинах. У цьому зв'язку варто погодитися з міркуваннями Т. Я. Хабриєвої, яка серед інших головних загроз називає розпад країни або відторгнення територій, депопуляцію, втрату повноцінної міжнародної і внутрішньої суверенності, а також моральну кризу, що проявляється у бюрократизації, неефективності управління та корумпованості. На цьому тлі транснаціональний наркобізнес не є периферійною проблемою. Навпаки, він вбудовується в систему цих загроз і значною мірою їх підсилює. У політичній площині він здатний впливати на органи влади через корупційні зв'язки. В економічній – перетворювати легальні та нелегальні фінансові потоки на інструмент тиску. У соціальній – поширювати наркотизацію, девіантні практики й насильство. В інформаційній – використовувати медіаресурси і пропагандистські механізми для нормалізації злочинної діяльності. У правоохоронній – деморалізувати інститути контролю й фактично паралізувати спроможність держави до реагування.

У сучасній науковій думці транснаціональна злочинність розглядається як складна система впливу, здатна поступово деформувати політичні, економічні та соціальні основи держави. Вона спрямовується не просто на отримання прибутку, а на формування простору, у якому кримінальні механізми починають проникати в базові інститути влади, управління та суспільного відтворення:

- економіка - контроль над прибутковими секторами господарства, підпорядкування фінансових потоків, поширення рейдерства,

шахрайства, ухилення від сплати податків і виснажливе використання ресурсної бази;

- політика - спроби впливу на національні еліти, формування залежних центрів ухвалення рішень, використання корупційних та силових інструментів для підпорядкування владних механізмів
- соціум - руйнування усталених норм співжиття, підрив ціннісних орієнтирів і поступову нормалізацію кримінального способу існування;
- правоохорона - прагнення нейтралізувати або дискредитувати органи, покликані протидіяти злочинності, що в підсумку знижує спроможність держави до самозахисту [39].

За таких умов ринок наркотиків постає одним із базових фінансових джерел функціонування подібних кримінальних утворень. Наркобізнес не існує ізольовано від політичного, економічного і силового середовища. Саме надприбутки від незаконного обігу наркотичних засобів відкривають можливості для підкупу посадових осіб, вербування учасників злочинних мереж, утримання каналів контрабанди, придбання зброї, забезпечення логістики, інформаційного супроводу та загального прикриття злочинної діяльності.

У такому ракурсі до її характерних ознак можна віднести прагнення розхитати суспільно-політичну ситуацію заради отримання політичних і економічних переваг, координацію із зовнішніми центрами впливу, підтримку з боку окремих посадових осіб інших держав, залучення частини внутрішніх політичних і правоохоронних ресурсів, втягнення цивільного населення через популістську й пропагандистську риторичку, використання осіб із антисоціальним способом життя, а також наявність силового та інформаційного компонентів. За таких обставин наркобізнес може виконувати не тільки роль самостійного джерела небезпеки, а й функцію інструмента фінансування та підтримання складніших форм транснаціональної злочинної активності.

Україна впродовж тривалого часу розглядається не лише як держава, на території якої фіксуються внутрішні прояви незаконного обігу наркотичних засобів, а і як важлива транзитна ланка у міжнародному наркотрафіку. Саме цей аспект надає проблемі наркаторгівлі для нашої держави особливого значення, оскільки йдеться не тільки про загрозу громадському здоров'ю або криміногенній ситуації всередині країни, а про включеність території України до ширших транснаціональних маршрутів переміщення наркотичних засобів із регіонів виробництва до ринків споживання. У такому розумінні Україна виступає одночасно об'єктом і простором тиску з боку міжнародного наркобізнесу, який використовує її географічне положення, транзитну інфраструктуру, прикордонні можливості, логістичні маршрути, а також структурні слабкості державного управління для переміщення наркотичних речовин у напрямку держав Європейського Союзу та інших ринків.

Географічне положення України є одним із базових факторів, що зумовлюють таку роль. Територія держави розташована на перетині кількох важливих транспортних, торговельних і міграційних маршрутів між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем. Саме тому вона використовується не лише як ринок збуту або простір для внутрішнього незаконного обігу наркотиків, а й як транзитний коридор для переміщення заборонених речовин з Афганістану, Пакистану, Ірану, країн Центральної Азії, Латинської Америки, окремих держав Європи та пострадянського простору. Через територію України проходить наркотрафік з Афганістану, Пакистану, Ірану, Нігерії, Китаю, Польщі, Німеччини, Нідерландів, Латинської Америки, країн Балтії, республік колишнього СРСР та Середньої Азії.

Особливість транзитного статусу України полягає ще й у тому, що він пов'язаний із різними видами наркотичних речовин та різними моделями їх переміщення. Одні канали орієнтовані на героїн афганського походження, який традиційно рухається з регіонів виробництва через транзитні держави до європейських ринків. Інші – на кокаїн, що надходить із Латинської Америки через морські порти і далі розподіляється у напрямку Західної або

Центральної Європи. Окремий сегмент становлять синтетичні наркотики та прекурсори, які можуть або ввозитися на територію України, або використовуватися для локального виробництва з подальшим перевезенням до інших країн. Таким чином, транзитна роль України не є однорідною, бо охоплює морські, автомобільні, залізничні, поштові та навіть авіаційні канали переміщення наркотиків, що потребує різних підходів до виявлення і нейтралізації таких потоків.

Раніше уже зазначалося, що в системі співробітництва між Україною та ЄС наша держава неодноразово характеризувалася як країна, яка виконує функцію заслону на маршрутах наркотранзиту до ринків держав Європейського Союзу. Під час засідань формату «Україна – Трійка ЄС» українська сторона прямо наголошувала, що Україна відіграє передусім роль транзитної держави, яка протидіє незаконним поставкам наркотиків із регіонів їх виробництва до країн споживання. Особливо підкреслювалося, що у зв'язку зі зростанням незаконного виробництва героїну в Афганістані спостерігалось стрімке збільшення обсягів вилучення цього наркотику в нашій державі, причому вилучений героїн переважно прямував через територію України транзитом та був призначений для ринків країн Західної Європи.

Так, 21 березня 2019 року співробітники СБУ, Держприкордонслужби та Одеської митниці ліквідували морський канал контрабанди з Південної Америки партії кокаїну вагою 257 кг, орієнтовна вартість якої на тіньовому ринку перевищувала 51 млн доларів США. Інший приклад – блокування 30 березня 2019 року потужного транснаціонального каналу контрабанди героїну в Європу за участю українських, румунських і німецьких правоохоронців, коли у групі наркокур'єрів було вилучено 120 кг наркотиків. Обидва випадки демонструють, що йдеться не про дрібний локальний обіг, а про включення України до великих транснаціональних логістичних схем, у яких наша територія використовується як проміжний простір для транспортування особливо небезпечних наркотиків у значних обсягах.

При цьому транзитний характер наркоторгівлі не обмежується морськими чи класичними прикордонними каналами. Як уже зазначалось, найбільш поширеними способами переміщення наркотиків через митний кордон України є приховування на собі або в особистих речах під час слідування потягами, автомобільним транспортом, автобусними маршрутами, через поштові відправлення, авіаційний транспорт, пішохідне перетинання кордону та інші форми транспортування. Дослідження О. О. Козярук показують, що у 2015-2021 роках контрабанда наркотиків вчинялася на автомобільному транспорті, автобусами, через поштовий зв'язок, авіатранспортом, залізничним сполученням, пішим ходом і паромним транспортом [33, с. 96].

Для України така постановка це питання є критичним, адже географічне положення, транзитний характер території, вразливість прикордонних просторів, поєднання зовнішніх і внутрішніх загроз, вплив корупції та наслідки війни формують середовище, у якому транснаціональний наркобізнес може одночасно бути джерелом прибутку, каналом кримінального впливу, інструментом руйнування державних інституцій, механізмом фінансування дестабілізаційних дій і складовою гібридних загроз. Саме тому включення криміногенного чинника до системи пріоритетних загроз національній безпеці є цілком логічним і нормативно обґрунтованим кроком [3]. Підхід, за яким національна безпека охоплює захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, а також їхню здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам, лише підсилює таке розуміння [24].

Таким чином, транснаціональний наркобізнес становить одну з найбільш небезпечних загроз національній безпеці окремих країн, регіональній та загальній міжнародній безпеці. Його загрозливий потенціал виявляється у здатності руйнувати економічні основи держави, деформувати політичні інститути, підривати довіру до органів влади, стимулювати

корупцію, поширювати насильство, сприяти мілітаризації злочинних структур і втручатися в міжнародний порядок.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ НАРКОТОРГІВЛІ

2.1. Універсальні та регіональні правові акти в сфері боротьби з наркотооргівлею.

Розвиток міжнародно-правової бази протидії наркотооргівлі був зумовлений поступовим перетворенням незаконного обігу наркотичних засобів із внутрішньої соціально-медичної проблеми на транснаціональне кримінальне явище. Незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин пов'язується не лише з ризиками для здоров'я населення, а й з організованою злочинністю, корупцією, незаконним переміщенням капіталів, насильством і послабленням державного контролю над окремими сегментами економічного та прикордонного простору.

Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року закріпила широке розуміння незаконного обігу, яке охоплює виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, транспортування, розповсюдження, імпорт, експорт та інші операції з наркотичними і психотропними речовинами, якщо вони здійснюються всупереч міжнародним конвенціям і національному законодавству. Через це наркотооргівля у міжнародному праві постає не як одинична дія, а як сукупність взаємопов'язаних правопорушень, до яких належать організація збуту, пособництво, фінансування та приховування незаконних операцій.

Формування міжнародного антинаркотичного регулювання вирросло з опіумної проблеми у Східній Азії, де виробництво, транспортування і споживання опіуму набули політичного та економічного змісту. У ХІХ столітті опіумна торгівля входила до системи колоніальних і торговельних відносин, а збут індійського опіуму до Китаю підтримував фінансову модель британського управління Індією. Комерційний інтерес, залежність частини

населення й міждержавні конфлікти поступово перевели цю проблему з регіональної площини в міжнародну [27].

Міжнародна опіумна комісія, що зібралася в Шанхаї у 1909 році, стала першим формалізованим майданчиком міждержавного обговорення контролю над наркотичними речовинами. Рішення комісії не мали конвенційної сили, проте вони вперше поставили проблему опіуму і морфію в площину узгоджених дій держав. Гаазька міжнародна опіумна конвенція 1912 року вже надала цій взаємодії договірної форми: обмежила виробництво, торгівлю та використання наркотичних речовин медичними цілями, передбачила покарання за незаконне володіння і поширила контроль на опіум, морфін, кокаїн та героїн [27].

Після Першої світової війни міжнародний контроль над наркотиками перейшов до Ліги Націй. Акти 1920–1930-х років деталізували обов'язки держав щодо виробництва, внутрішньої торгівлі, статистичної звітності та обмеження доступу до наркотичних речовин. Женевська угода щодо очищеного опіуму і Міжнародна опіумна конвенція 1925 року розширили предмет контролю, зокрема через включення канабісу, а Конвенція 1931 року про обмеження виробництва і регулювання розподілу наркотичних засобів запровадила кількісну модель регулювання виробництва.

Після Другої світової війни контрольні функції Ліги Націй перейшли до Організації Об'єднаних Націй, що дало змогу перевести попередні механізми у ширшу універсальну систему. Опіумний протокол 1953 року звужив допустимі межі виробництва опію до медичних і наукових потреб та визначив коло держав, які могли виробляти опіум на експорт.

Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року об'єднала попередні багатосторонні договори, упорядкувала контрольні процедури й поширила регулювання на культивування рослин, що використовуються як сировина для виробництва наркотичних засобів. Через цей акт міжнародний контроль отримав ціліснішу договірну конструкцію, яка охоплювала перелік

контрольованих речовин, звітність, обмеження виробництва й механізми нагляду.

Протокол 1972 року до Єдиної конвенції 1961 року доповнив контрольну модель профілактичними й реабілітаційними заходами. Лікування, освіта, догляд, реабілітація та соціальна реінтеграція були введені в систему реагування як доповнення або альтернатива ув'язненню для осіб, пов'язаних із наркотичними правопорушеннями. Конвенція про психотропні речовини 1971 року розширила міжнародне регулювання на синтетичні та психоактивні речовини, які не охоплювали попередні договори, і тим самим зафіксувала зміну предмета антинаркотичного контролю [28].

Остаточне оформлення сучасної міжнародно-правової бази боротьби з наркоторгівлею пов'язане з Конвенцією ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року. Її було прийнято на Міжнародній конференції з питань боротьби із зловживанням наркотиками та їх незаконним обігом у грудні 1988 року у Відні. Конвенція передбачила запровадження комплексу міжнародно-правових заходів, переважно правоохоронного характеру, спрямованих на припинення незаконної торгівлі наркотиками.

Наступним етапом розвитку міжнародної співпраці стало також прийняття Генеральною Асамблеєю ООН у 1990 році Політичної декларації та Глобальної програми дій. Ці документи закликали систему ООН приділити вищий пріоритет виділенню фінансових, кадрових та інших ресурсів для міжнародної співпраці у сфері контролю над наркотиками. Окремо наголошувалося на необхідності зміцнення ролі ООН як інформаційного центру та на пріоритетності заходів зі скорочення попиту на наркотики.

Сучасний етап міжнародного співробітництва у боротьбі з незаконним обігом наркотичних речовин, як слушно підкреслює К. Ю. Писаренко, характеризується прийняттям низки міжнародних нормативно-правових актів регіонального характеру, що враховують особливості проблеми в окремих географічних зонах. Значним поштовхом до цього стало послаблення

кордонів, особливо між Європою та Азією, що призвело до загострення проблеми транскордонного перевезення наркотичних речовин і необхідності посилення локального співробітництва між державами. Крім того, характерною рисою сучасного етапу стала активізація злочинної діяльності з легалізації доходів, одержаних від незаконного обігу наркотичних речовин. У результаті міжнародно-правова база боротьби з наркоторгівлею нині має як універсальний, так і регіональний вимір.

Базовий нормативний орієнтир політики Європейського Союзу у сфері громадського здоров'я закріплено в Договорі про функціонування Європейського Союзу [8]. Стаття 168 цього акта виходить із того, що Союз реалізує свою політику та практичну діяльність з урахуванням потреби у високому рівні захисту здоров'я. Заходи, які доповнюють політику держав-членів, мають бути спрямовані на зміцнення громадського здоров'я, попередження фізичних і психічних захворювань, а також на усунення чинників, здатних створювати небезпеку для фізичного і психічного стану людини. У змісті цієї статті окремо підкреслено, що така діяльність охоплює протидію основним загрозам для здоров'я через підтримку досліджень їх причин, шляхів поширення і профілактики, а також через інформування, освіти, моніторинг, раннє попередження і реагування на серйозні транскордонні виклики.

Одним із центральних правових інструментів у цій сфері стало Рамкове рішення Ради 2004/757/ЖНА, яке закріпило мінімальні загальні правила щодо визначення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, а також санкцій за їх вчинення, що має актуальність для взаємодії між судовими та правоохоронними органами держав-членів. Подібна уніфікація необхідна для того, щоб уникати ситуацій, коли певне діяння не визнається кримінально караним одночасно у правових системах і держави, що звертається із запитом, і держави, якій цей запит адресовано. Рамкове рішення охоплює речовини, що підпадають під дію Єдиної конвенції ООН про наркотичні засоби 1961 року з поправками Протоколу 1972 року, а також речовини,

передбачені Конвенцією ООН про психотропні речовини 1971 року. Поряд із цим воно поширюється і на синтетичні наркотики, щодо яких у межах Союзу запроваджено контрольні заходи відповідно до Спільних дій Ради 97/396/ЖНА, якщо вони створюють для здоров'я населення ризику, співмірні з ризиками речовин, передбачених у конвенціях ООН.

Після набрання чинності змінами до цього Рамкового рішення у листопаді 2018 року [11] поняття «наркотик» було розширене шляхом включення до нього будь-яких речовин, перелічених у додатку до зміненого акту. Варто зауважити, що до діянь, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, акт відносить виробництво, виготовлення, вилучення, продаж, транспортування, ввезення і вивезення наркотичних речовин. Додатково враховуються зберігання і придбання з метою участі в незаконному обігу, а також виготовлення, транспортування і поширення прекурсорів. Караними визнаються також підбурювання, допомога, пособництво і замах на такі дії. Водночас документ прямо не охоплює діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотиків для особистого вжитку [9].

Поряд із нормативними актами Європейський Союз сформував стратегічний рівень антинаркотичної політики. Загальна політика ЄС щодо протидії організованій злочинності прямо пов'язує незаконний обіг наркотиків із доходами організованих злочинних угруповань [48]. Спеціальним документом у цій сфері стала Стратегія ЄС щодо наркотиків на 2021-2025 роки, яка поєднала три напрями: скорочення постачання наркотиків, зниження попиту та обмеження шкоди, пов'язаної з їх уживанням [53]. Через таку побудову наркотична політика ЄС не зводиться до кримінального переслідування, а охоплює безпекові, медичні, соціальні й аналітичні інструменти.

Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю, у тому числі з незаконним обігом наркотиків, базується на системі принципів, що відображають як спільний інтерес міжнародного співтовариства, так і національні інтереси держав як суб'єктів міжнародного права. Досягнення

балансу між цими інтересами є ключовою передумовою ефективною співпраці та мирного співіснування держав. У системі сучасних міжнародних відносин основні принципи міжнародного права мають фундаментальне і загальнообов'язкове значення.

Слід підкреслити, що, окрім юридичної відповідальності за злочини, пов'язані з наркоторгівлею, міжнародне співтовариство дедалі більше акцентує увагу на необхідності превентивних підходів. Йдеться про програми, освітні кампанії, інформаційні заходи, спрямовані на підвищення свідомості суспільства, формування стійких антинаркотичних установок, профілактику залежності та підтримку вразливих категорій населення. Міжнародні конвенції та договори створюють правову основу для боротьби з наркотичними речовинами, а міжнародні організації, спільні операції та міждержавні механізми співробітництва сприяють обміну інформацією, інтелектуальними ресурсами, фінансами та технічною допомогою.

Отже, міжнародно-правова база боротьби з наркоторгівлею формувалася поступово – від перших міжнародних антинаркотичних ініціатив, пов'язаних із опіумною проблемою в Азії, до сучасної системи універсальних і регіональних конвенцій, стратегій та механізмів співпраці. Центральне місце в цій системі посідають Міжнародна опіумна конвенція 1912 року, Женевські акти 1925 року, Конвенція 1931 року, Опіумний протокол 1953 року, Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року, Конвенція про психотропні речовини 1971 року, Протокол 1972 року та Конвенція 1988, стратегія ЄС на 2021-2025 роки.

2.2. Інституційне забезпечення протидії наркоторгівлі.

У сучасних умовах діяльність міжнародних організацій у сфері протидії наркоторгівлі вже давно не зводиться лише до погодження дій правоохоронних органів або підготовки окремих рекомендацій щодо незаконного обігу наркотичних засобів. Натомість поступово склалася розгалужена система, у якій поєднуються міжнародно-правове регулювання,

стратегічне планування, кримінально-правові інструменти, робота спеціалізованих установ, заходи у сфері громадського здоров'я, профілактика, лікування, реабілітація, підтримка вразливих груп і взаємодія з громадянським суспільством.

Суттєвим політичним кроком для розширення цієї співпраці стала Європейська стратегія сусідства, запропонована у 2004 році. Її значення полягало в тому, що вона поєднала зовнішньополітичний і безпековий виміри європейської політики та запропонувала модель поступового включення сусідніх держав до простору стабільності, добробуту і безпеки. У межах цього підходу боротьба з транснаціональною організованою злочинністю розглядалася як один із ключових елементів зменшення ризиків для самого Євросоюзу, а запобігання новим лініям поділу між Союзом і його сусідами – як політична та безпекова мета водночас [50]. Попри те, що сама стратегія не усунула конфліктності на пострадянському просторі, вона створила концептуальну рамку, в якій співпраця України та ЄС у безпековій сфері набула більшої послідовності.

Однак на практиці одним із найслабших місць цього процесу виявився ресурсний компонент. За наявності певної нормативної і концептуальної основи значна частина передбачених заходів довгий час не отримувала належного фінансування з боку України. Показовою в цьому сенсі була державна програма у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки, яка передбачала, зокрема, розвиток міжнародного співробітництва, але фактично не була належно профінансована [6]. У результаті багато її положень реалізовувалися лише в межах поточної діяльності окремих органів, без створення повноцінного інституційного ресурсу. Це означало, що навіть перспективні моделі взаємодії часто залишалися обмеженими слабкістю національної виконавчої спроможності.

Небезпека цього явища виявляється не тільки у поширенні наркотичних речовин як таких, а й у супровідних процесах – корупції посадових осіб,

легалізації злочинних доходів, використанні транспортної та цифрової інфраструктури в кримінальних цілях, а також у шкоді довкіллю, заподіяній відходами незаконного виробництва. У документах ЄС наголошується, що наркоторгівля зберігає статус надприбуткового ринку, вартість якого лише в межах Союзу оцінюється приблизно у 30 мільярдів євро на рік [49].

Окремий етап розвитку нормативної бази був пов'язаний із поширенням нових психоактивних речовин, які часто відтворюють ефекти речовин, уже охоплених конвенціями ООН, однак формально не входять до класичних переліків. Саме тому була ухвалена Директива ЄС 2017/2103 [11], спрямована на поширення кримінально-правових механізмів Союзу на нові психоактивні речовини. Документ запровадив процедуру їх включення до визначення «наркотика» та надав Європейській комісії право ухвалювати делеговані акти для внесення таких речовин до відповідного додатка. Під час прийняття рішення Комісія повинна оцінювати масштаби та моделі використання речовини, її доступність, потенціал поширення в межах Союзу, ступінь шкоди для здоров'я, токсичність, здатність провокувати зловживання чи формувати залежність. Додатково враховується і соціальна шкода, якої така речовина може завдати особам і суспільству, а також характер пов'язаної з нею злочинної діяльності, насамперед у тих випадках, коли вона має організований, систематичний характер і приносить значний незаконний прибуток [11].

План дій ЄС щодо боротьби з наркотиками на 2021-2025 роки конкретизував ці напрями через перелік практичних заходів. У документі акцент зроблено на ліквідації організованих груп високого ризику, виявленні оптової торгівлі наркотиками й прекурсорами на пунктах в'їзду та виїзду з ЄС, протидії використанню логістичних і цифрових каналів, припиненні незаконного виробництва, профілактиці, лікуванні та зниженні шкоди [51]. Така структура показує, що європейський підхід поєднує контроль над пропозицією з роботою над попитом і наслідками наркотизації.

Дорожня карта ЄС, схвалена Європейською комісією у жовтні 2023 року, змістила акцент на найбільш уразливі ланки сучасного наркотрафіку. Передбачені 17 дій згруповано навколо чотирьох напрямів: захист портів через Європейський портовий альянс, руйнування високоризикових злочинних мереж, запобігання проникненню кримінальних структур до легальної економіки та поглиблення співпраці з міжнародними партнерами [27]. У цьому документі наркотрафік розглядається вже не тільки як незаконний обіг речовин, а як мережа, що використовує порти, фінансові операції, цифрові канали, логістику та легальний бізнес.

Некриміналізовані заходи в політиці ЄС пов'язані із захистом здоров'я осіб, які мають наркотичну залежність. Профілактика, раннє виявлення, консультування, лікування, реабілітація, соціальна реінтеграція та відновлення включені до єдиного циклу реагування. Такий підхід пояснюється тим, що скорочення попиту на наркотики впливає не лише на стан здоров'я населення, а й на місткість внутрішнього ринку, від якого залежить прибутковість наркотогівлі [53].

Управління ООН з наркотиків і злочинності виконує в цій системі роль глобального партнера, який поєднує аналітичну, методичну та практичну підтримку держав. Дані про 3,4-4,0 млн споживачів опіатів у Європі, з яких 2,21-2,53 млн припадає на Східну та Південно-Східну Європу, показують масштаб проблеми саме для регіону, до якого належить і Україна [50]. За таких умов лікування та реабілітація виступають не допоміжним соціальним блоком, а складовою політики зменшення попиту, профілактики ВІЛ, скорочення рецидиву й пов'язаних із наркотиками правопорушень.

Програми Treatnet Phase I і Treatnet Phase II показують, як інституційна політика ООН переходить у практичний рівень. Через мережу ресурсних центрів, навчальні пакети, підготовку тренерів і підтримку постачальників послуг UNODC спрямовує зусилля не лише на контроль речовин, а й на стандарти лікування залежності, подолання стигми та формування національних мереж допомоги [49]. Регіональна програма для

Південно-Східної Європи, зі свого боку, поєднує верховенство права, організовану злочинність, незаконний обіг наркотиків, профілактику і лікування розладів, пов'язаних із уживанням наркотиків [50].

Напрямок зменшення шкоди в політиці ЄС концентрується на інфекційних хворобах, передозуваннях, смертності та альтернативах примусовим санкціям [49]. Проблема стає помітною в установах виконання покарань, де значна частина осіб має наркотичну залежність, психічні розлади, ВІЛ-інфекцію, гепатити та інші хронічні захворювання [45]. Через це антинаркотична політика фактично виходить за межі кримінального права і входить у сферу охорони здоров'я, пенітенціарної політики та соціальної реінтеграції.

Окремий напрям становить робота з поєднанням наркотичної залежності та психічних розладів. Висновки Ради ЄС 2023 року орієнтують держави на міждисциплінарну відповідь, персоналізовані втручання, координацію між службами та формування порівнянних даних. Дані про те, що до 80 % пацієнтів у певних групах лікування наркозалежності мають проблеми з психічним здоров'ям, пояснюють включення цього питання до наркополітики ЄС [50].

Порядок денний сталого розвитку доповнює інституційний вимір антинаркотичної політики через Ціль сталого розвитку 3, за яким протидія наркотикам пов'язується зі скороченням передчасної смертності, зміцненням психічного здоров'я, профілактикою та лікуванням зловживання психоактивними речовинами, а також доступом до медичних послуг [46]. Це закріплює підхід, за яким боротьба з наркоторгівлею має поєднувати контроль за незаконним ринком із роботою над соціальними й медичними наслідками наркотизації.

Європейська програма профілактики EUPC [50] орієнтована на підвищення професійного рівня кадрів, які формують рішення, політику та практику у сфері попередження вживання психоактивних речовин у Європі. Її цільовою аудиторією є координатори профілактики, спеціалісти, політики,

керівники програм і представники неурядових організацій. Програма пропонує стислий, але практично значущий огляд тем, що стосуються етіології та епідеміології вживання речовин, шкільної, сімейної та екологічної профілактики, адвокації та оцінювання. Її кінцева мета полягає у впровадженні стандартизованої навчальної програми та підвищенні загальної ефективності профілактичної політики на європейському просторі.

Поряд із цим ЄС розробляє спеціальні керівництва і міні-посібники з практичними рекомендаціями. Серед них помітне місце посідає міні-посібник «Школи та наркотики: медичні і соціальні відповіді» [49], у якому систематизовано підходи до планування та реалізації заходів реагування на проблеми, пов'язані з наркотиками, у шкільному середовищі. Документ містить огляд доступних втручань, оцінку їхньої ефективності та висновки для політики і практики.

ЕМРАСТ у цій системі важливий не сам по собі, а як механізм переведення загальних стратегічних цілей ЄС у спільну оперативну роботу держав. Включення незаконного обігу наркотиків до його пріоритетів означає, що канабіс, кокаїн, героїн, синтетичні наркотики й нові психоактивні речовини розглядаються через структуру організованих мереж, а не через суму вилучених партій [50]. Саме тому акцент зміщується з факту виявлення речовини на аналіз логістики, фінансування, ролей учасників і повторюваних способів приховування.

У такій моделі Європол забезпечує не просто інформаційний супровід, а збирання різномірних даних у придатну для розслідування картину. Аналіз ринку, бізнес-моделей наркаторгівлі, каналів постачання і взаємодії з приватним сектором дозволяє переходити від окремих кримінальних епізодів до встановлення структури мережі. Показовим тут є Analysis Project Cola, орієнтований на кокаїновий ринок, де значення має не лише вилучення партії, а простеження маршруту, фінансового забезпечення і зв'язків між учасниками [28].

Судовий вимір цієї співпраці посилює Євроюст, оскільки транскордонні провадження з наркоторгівлі майже завжди стикаються з різними юрисдикціями, різними процедурами та потребою швидко узгоджувати докази. Підтримка спільних слідчих груп, усунення конфліктів юрисдикції й супровід конфіскації активів переводять боротьбу з наркоторгівлею з рівня поліцейської операції в рівень повного кримінального переслідування. CEPOL у цій зв'язці забезпечує підготовку кадрів, без якої навіть наявні європейські інструменти залишаються нерівномірно використаними в різних державах [44].

Перетворення EMCDDA на EUDA у 2024 році закріпило саме цей зсув. Нове агентство не обмежується збором і публікацією даних, а отримує ширший мандат щодо раннього попередження про речовини високого ризику, аналізу полінарковживання, підтримки судово-токсикологічних лабораторій і поширення науково обґрунтованих втручань [12]. Отже, аналітична функція ЄС поступово переходить від опису ситуації до випереджального реагування на зміни ринку наркотиків [30].

Медико-соціальний блок не відділений від безпекового, бо наслідки наркотизації створюють додаткові канали ризику. ECDC, працюючи у зв'язці з EMCDDA, а тепер з EUDA, зосереджується на інфекційних захворюваннях серед осіб, які вживають ін'єкційні наркотики [50]. ВІЛ, гепатити, туберкульоз та інші інфекції в цьому контексті стають не лише проблемою охорони здоров'я, а й показником того, наскільки держава здатна працювати з групами ризику до того, як проблема переходить у кримінальну або пенітенціарну площину.

Платформа політики ЄС у сфері охорони здоров'я та Форум громадянського суспільства з наркотиків потрібні саме там, де формальні інституції не мають достатнього контакту з локальними практиками [32]. Організації, що працюють зі зменшенням шкоди, лікуванням, профілактикою і соціальною реінтеграцією, фіксують зміни швидше, ніж вони потрапляють у статистику або кримінальні звіти [50]. EuroHealthNet доповнює цю систему

через ширше розуміння детермінант здоров'я. Наркотизація пов'язана не тільки з індивідуальним вибором чи кримінальною пропозицією, а й з бідністю, ізоляцією, нестачею послуг, нестабільністю середовища і комерційними практиками, які формують ризикову поведінку.

У зовнішньому вимірі ЄС розглядає протидію наркотикам як частину власної безпеки, а не як допоміжну співпрацю з третіми державами. Участь у процесах ООН, взаємодія з UNODC, фінансування програм у країнах-партнерах і діалог із регіонами наркотрафіку пов'язані з тим, що виробництво, транспортування і збут не збігаються з кордонами Союзу [34]. Тому європейська наркополітика фактично працює на двох рівнях: усередині ЄС через інституції й стандарти, а зовні – через програми, партнерства і спільне управління ризиками.

Отже, діяльність міжнародних організацій у сфері протидії наркоторгівлі має складний і багаторівневий характер. На рівні Європейського Союзу вона охоплює правове регулювання, стратегічне планування, міжвідомчу координацію, роботу спеціалізованих агенцій, розвиток профілактики, лікування, зниження шкоди, підтримку вразливих груп, гендерно-чутливі підходи, боротьбу з організованою злочинністю та широку міжнародну взаємодію. У цю систему включені як безпекові й судові структури – Європол, Євроюст, CEPOL, так і аналітичні та медико-соціальні інституції – EUDA, ECDC, Платформа політики ЄС у сфері охорони здоров'я, Форум громадянського суспільства з наркотиків, EuroHealthNet, а також UNODC та інші міжнародні партнери. Водночас сучасна ситуація свідчить, що попри значні зусилля проблема наркотиків у ЄС і ширше в міжнародному масштабі залишається гострою. Саме тому оновлення і вдосконалення механізмів міжнародної взаємодії у цій сфері є безперервним процесом, який вимагає постійного врахування нових технологій, нових злочинних практик, нових речовин і нових медико-соціальних наслідків.

2.3. Спільні дії держав у сфері боротьби з наркоторгівлею та регіональні програми гармонізації законодавства.

Безпекова взаємодія України та Європейського Союзу охоплює ті сфери, де внутрішня спроможність держави прямо впливає на регіональну стабільність: прикордонний контроль, митну політику, судову співпрацю, діяльність правоохоронних органів і протидію організованим злочинності. Незаконний обіг наркотиків у цій системі пов'язаний із транскордонними маршрутами, корупцією, відмиванням коштів і використанням легальної транспортної інфраструктури, тому антинаркотичний напрям увійшов до практичного порядку денного співпраці України з ЄС [46].

План дій Україна – ЄС у сфері свободи, безпеки та юстиції прямо включив боротьбу з наркотиками до пріоритетів співпраці [40]. Документ передбачав підтримку антинаркотичних заходів на національному й міжнародному рівнях, участь у форматах ООН, розвиток спеціалізованої взаємодії з Європолем і формування в Україні збалансованої наркополітики, де скорочення пропозиції поєднується зі зменшенням попиту.

Гармонізація законодавства в цій сфері потрібна для узгодження криміналізації незаконного обігу наркотичних засобів, санкцій, процедур досудового розслідування, конфіскації активів і міжнародної правової допомоги. Рамкове рішення Ради 2004/757/ЖНА встановлює мінімальні правила щодо складів злочинів і санкцій у сфері незаконного обігу наркотиків, тому для України зближення з такими підходами має прикладне значення у справах, де злочинна мережа діє в кількох юрисдикціях [9].

Формат «Україна – Трійка ЄС» з питань наркотиків став одним із перших майданчиків, де антинаркотична співпраця вийшла за межі загальних політичних декларацій. Участь Європейської комісії, Генерального секретаріату Ради ЄС, Європолу, Європейського моніторингового центру з питань наркотиків та наркоманії і держав-членів Союзу показувала, що

Україну поступово включали до європейської системи обміну даними, моніторингу наркоситуації та координації безпекових рішень [46].

На цих засіданнях українська сторона презентувала не лише чинну нормативно-правову базу і загальні характеристики наркоситуації, а й конкретні підходи до протидії наркобізнесу, наркоманії та реабілітації осіб із залежністю. Особливо наголошувалося, що національна система контролю над наркотиками має інтегруватися до загальноєвропейської системи, а міжнародне співробітництво, передусім із державами ЄС, повинно стати одним із її стрижнів [6]. Одночасно Україна декларувала підтримку європейської моделі збалансованої наркополітики, яка поєднує заходи зі зменшення пропозиції наркотиків із профілактикою, соціальною підтримкою та зниженням попиту.

У практичному вимірі питання протидії транснаціональному наркобізнесу, зокрема каналам постачання героїну афганського походження має не аби-який контроль. Українська сторона підкреслювала, що країна виконує функцію транзитної держави, яка протидіє переміщенню наркотиків із регіонів виробництва до ринків споживання. У зв'язку зі зростанням виробництва героїну в Афганістані вказувалося на суттєве збільшення його вилучень на території України, а відтак – на особливу роль держави як своєрідного бар'єра на маршрутах наркотранзиту до країн Європейського Союзу. Звідси випливала й потреба нових спільних проєктів, які б посилювали спроможність українських правоохоронних органів у боротьбі з наркобізнесом.

Українська сторона у співпраці з ЄС ставила питання не лише про технічну допомогу, а про входження до європейської системи контролю над наркотиками. Спільна розробка національної програми мала узгодити українські інструменти з принципами політики ЄС: моніторингом наркоситуації, скороченням пропозиції, зменшенням попиту, профілактикою, реабілітацією та обміном даними [46]. Таке зближення означало не механічне

перенесення окремих норм, а поступове включення України до європейського режиму антинаркотичної політики.

Показником практичної спроможності України стала також позитивна оцінка співпраці з боку сусідніх держав-членів ЄС, передусім Польщі та Румунії, які наголошували на ефективності спільних дій у сфері протидії контрабанді наркотиків. Паралельно розвиток цієї взаємодії супроводжувався моніторингом стану реформування української правоохоронної системи. У звітах експертів ЄС зверталася увага як на сильні сторони окремих інституцій, зокрема Служби безпеки України у сфері боротьби з організованою злочинністю, так і на ризики, пов'язані з реформуванням без збереження наявного професійного потенціалу [47, с. 93]. Водночас акцентувалося на необхідності спеціалізованого навчання, подолання корупції та створення національної інформаційної системи. Окремо порушувалося й питання впровадження європейської моделі кримінальної розвідки, яка дозволила б більш чітко визначати пріоритетні сегменти злочинності, концентрувати ресурси та уніфікувати підходи до інформаційного обміну [47, с. 17-18]. Усе це показує, що протидія наркоторгівлі розглядалася не ізольовано, а як частина більш загальної проблеми інституційної спроможності держави.

Проект БУМАД – «Білорусь, Україна та Молдова проти наркотиків» – став для України не стільки каналом технічної допомоги, скільки інструментом входження в європейську систему моніторингу наркоситуації. Створення Національної обсерваторії з питань алкоголю та наркотиків, інформаційний обмін з EMCDDA й доступ правоохоронних органів до обладнання для хімічного аналізу речовин формували ту інфраструктуру, без якої антинаркотична політика залишається залежною від фрагментарних даних і разових правоохоронних результатів [46].

Окремий напрям інституційного зближення був пов'язаний із діяльністю Місії Європейського Союзу з надання допомоги у питаннях кордону Україні та Республіці Молдова – EUBAM. Саме ця структура

поєднала технічну, консультативну і координаційну підтримку у сфері прикордонного управління з можливістю спільного реагування на транснаціональні загрози, включно з контрабандою наркотиків. Через діяльність EUBAM формувався практичний механізм, у межах якого зовнішньополітичний, митний, прикордонний і правоохоронний виміри протидії наркоторгівлі зводилися в єдиний функціональний контур.

Участь України в Ініціативі співробітництва у Південно-Східній Європі була пов'язана з контролем маршрутів героїну афганського походження. Операції типу «Стимування» та узгодження дій із форматами ГУАМ включали Україну до регіональних мереж протидії наркотрафіку, де значення мали не окремі вилучення, а координація дій на маршрутах переміщення, обмін інформацією та спільне реагування на транснаціональні канали [17].

Транзитний статус України тісно пов'язаний і з європейським виміром безпеки, саме безпекова сфера є однією з тих, де співробітництво між Україною та ЄС набуло найбільш предметного характеру. Питання боротьби з організованою злочинністю, транскордонного співробітництва, прикордонного управління, протидії відмиванню коштів і торгівлі наркотиками були прямо включені до порядку денного співпраці з ЄС. Це пояснюється тим, що Євросоюз розглядає Україну не лише як сусідню державу, а як важливий елемент безпеки на загальноєвропейському просторі, так діяльність підкомітету № 6 з питань юстиції, свободи та безпеки у межах Комітету співробітництва між Україною та ЄС був відповідальний за питання боротьби з організованою та міжнародною злочинністю, прикордонного управління, боротьби з відмиванням «брудних» грошей і торгівлею наркотиками.

Ще більш конкретний вимір мала діяльність Місії Європейського Союзу з надання допомоги у питаннях кордону Україні та Республіці Молдова (EUBAM). До її компетенції входило сприяння вирішенню прикордонних питань, у тому числі протидії контрабанді наркотиків. Місія

надавала технічну і консультативну допомогу для спільних операцій правоохоронних, митних та прикордонних органів України і Молдови.

Ще одним елементом міжнародного виміру була й участь України в Ініціативі співробітництва у Південно-Східній Європі (SECI), створеній для координації зусиль у боротьбі з контрабандою героїну афганського походження. Практична діяльність цієї організації спрямовувалася на узгодження дій у сфері протидії контрабанді наркотиків та іншим проявам транснаціональної організованої злочинності. Щорічні операції «Стимування», а з 2005 року і в узгодженні з операцією «Гармонія» в рамках ГУАМ, були спрямовані саме на викриття та нейтралізацію каналів героїнового трафіку [17].

Таким чином, спільні дії держав у сфері боротьби з наркоторгівлею показують перехід від разової взаємодії до включення національних механізмів у міжнародні й регіональні структури. Практичний результат такої інтеграції залежить від трьох умов: узгодженого правового регулювання, робочого обміну даними та здатності держав виконувати міжнародні стандарти не формально, а через стабільну правоохоронну, митну й судову взаємодію.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ НАРКОТОРГІВЛІ

3.1. Підвищення ефективності превентивних заходів, правового регулювання та оперативно-слідчої співпраці на міжнародному рівні в протидії наркоторгівлі.

Кримінологічна ситуація, що склалася в Україні, формується під впливом кількох взаємопов'язаних чинників. До них належать сам воєнний стан, спричинений широкомасштабною агресією держави-агресора, соціально-економічні та правові перетворення, що відбуваються в умовах війни, а також загальні умови життя населення. Водночас не можна оминати ту обставину, що державна політика у сфері протидії наркозлочинності впродовж тривалого часу не відзначалася достатньою цілісністю, послідовністю і стабільністю. Для неї були характерні коливання між жорсткими репресивними підходами і м'якими ліберальними моделями реагування, що не дозволяло сформувати стійкий механізм протидії. За такої ситуації навіть позитивні дії правоохоронних органів не мали тривалого ефекту, оскільки наркобізнес швидко пристосовувався до нових умов і виробляв відповідні стратегії відповіді. Саме тому у науковій літературі слушно підкреслюється, що наркобізнес функціонує переважно у межах організованих злочинних формувань, які, одержуючи великі незаконні прибутки, легалізують їх через вкладення у формально законний сектор економіки. За таких обставин наркобізнес відтворює всі типові риси організованої злочинності: складну ієрархію, внутрішню дисципліну, розподіл функцій, наявність корупційного прикриття та здатність до самозбереження і самовідновлення [26, с. 344].

Наркозлочинність охоплює сукупність кримінально караних діянь, частина яких не має безпосередньо визначеного індивідуального потерпілого, що ускладнює їх виявлення і доказування. У практиці протидії значну роль

відіграють оперативно-розшукові заходи, оскільки основні елементи незаконного обігу – виробництво, транспортування, збут і фінансування – організовуються приховано та розподіляються між учасниками мережі. В умовах воєнного стану наркозлочинність функціонує як сегмент організованої злочинності з високим рівнем конспірації, стійкими групами та орієнтацією на формування каналів постачання, у тому числі в середовища підвищеного ризику.

Зміна безпекових умов впливає не лише на обсяги, а й на структуру наркозлочинності. Окремі способи вчинення правопорушень закріплюються, повторюються і набувають характеру типових практик. За таких обставин протидія не може обмежуватися лише правоохоронними органами. До неї залучаються органи публічної влади, система охорони здоров'я, освіта, соціальні служби та інші інституції, які впливають на попит, профілактику та соціальні наслідки наркотизації.

Ефективність протидії залежить від зміщення акценту з фіксації окремих злочинів на роботу з ризиками та умовами їх відтворення. Кримінальна аналітика, контроль за логістичними каналами, моніторинг цифрових платформ і міжнародний обмін інформацією дозволяють виявляти мережі на ранніх етапах їх функціонування. При цьому наркобізнес зберігає здатність швидко адаптуватися до змін у транспорті, комунікаціях і правоохоронній практиці, тому вплив лише на виконавців не порушує стійкості всієї системи. Це означає перехід від реактивної моделі до проактивної, коли основна увага приділяється не фіксації вже вчиненого злочину, а виявленню ризикових маршрутів, підозрілих фінансових операцій, нестандартних логістичних схем і поведінкових патернів осіб, пов'язаних із наркоторгівлею. Тобто, це потребує використання кримінальної аналітики, систем ризик-менеджменту в митній сфері, а також інтеграції даних з різних джерел – прикордонного контролю, фінансового моніторингу, цифрових платформ і телекомунікацій.

Превентивний компонент охоплює не лише споживачів наркотиків, а й середовище, в якому формується попит і пропозиція: корупційні зв'язки, митний контроль, поштові канали, цифрові сервіси та неформальні мережі збуту. Саме робота з цими елементами визначає можливість обмеження відтворення наркоторгівлі як системного явища [49].

Правове регулювання у цій сфері не може обмежуватися криміналізацією незаконного виробництва, перевезення і збуту наркотичних засобів. Контроль за прекурсорами, новими психоактивними речовинами, електронними каналами збуту та фінансовими потоками має входити до того самого механізму реагування. Окремого значення набуває оновлення переліків контрольованих речовин, оскільки виробники синтетичних наркотиків часто змінюють хімічну формулу речовини швидше, ніж право встигає її охопити заборонаю [11]. Значна частина незаконного обігу наркотичних засобів перемістилася у сферу електронних комунікацій, де використовуються месенджери, даркнет-платформи, анонімні платежі та криптовалюти. У таких умовах класичні методи виявлення злочинів втрачають ефективність, оскільки відсутній прямий контакт між продавцем і покупцем, а логістика здійснюється через закладки, поштові сервіси або кур'єрські служби, що потребує розширення процесуальних можливостей щодо роботи з цифровими доказами, використання спеціалізованого програмного забезпечення та підготовки фахівців, здатних працювати з такими каналами.

Оперативно-слідча співпраця на міжнародному рівні спирається на швидкий обмін даними між правоохоронними, митними, прикордонними й судовими органами різних держав. Найбільш придатними інструментами залишаються спільні слідчі групи, контрольовані поставки, узгоджені операції на маршрутах наркотрафіку, обмін кримінальною розвідкою та доступ до інформації про підозрілі вантажі, транспортні засоби, номери телефонів, цифрові гаманці й осіб, пов'язаних із наркомережами. Без такого

обміну держава бачить тільки окремий епізод, тоді як організатори, фінансисти й координатори залишаються поза межами розслідування.

Спільні дії держав у сфері протидії наркоторгівлі охоплюють правоохоронну, судову, митну та прикордонну взаємодію. На практиці йдеться про обмін оперативною інформацією, спільні слідчі групи, узгоджені операції на маршрутах наркотрафіку, використання інформаційних систем, платформ кримінальної розвідки та процедур взаємної правової допомоги. Така взаємодія дає змогу працювати не з окремим фактом вилучення наркотиків, а з маршрутом, посередниками, фінансовими зв'язками й організаторами каналу.

Міжнародна практика показує, що протидія наркоторгівлі дає результат тоді, коли правоохоронна робота поєднується з аналітикою. Європол, Євроюст, EUDA, EUBAM та інші структури виконують різні, але пов'язані функції: кримінальна розвідка, оперативна підтримка, судова координація, моніторинг ринку наркотиків і зміцнення прикордонного контролю [12]. Дані про перевезення можуть надходити від митних органів однієї держави, інформація про фінансові операції – від іншої, а ідентифікація організаторів здійснюється на основі кримінальної розвідки третіх країн. Така модель дозволяє виявляти не окремі епізоди, а цілі мережі, що забезпечують функціонування наркоторгівлі. Для України участь у таких механізмах має прикладне значення, оскільки її територія використовується як транзитний простір для переміщення наркотичних засобів до європейських ринків.

У європейському вимірі така політика передбачала не лише правоохоронний вимір, а йшлося також про створення міжвідомчої інформаційної системи, підготовку експертів у сфері епідеміології, розширення участі громадськості, розвиток співпраці між державними органами, неурядовими структурами та міжнародними установами. Особливий акцент робився на соціальному аспекті проблеми наркотиків: профілактиці, лікуванні, реабілітації, а також на боротьбі з незаконним виробництвом і розповсюдженням синтетичних наркотиків та прекурсорів.

Водночас окремим напрямом мала стати інтенсифікація обміну стратегічною інформацією між компетентними органами України та держав-членів ЄС [50].

Превентивний напрям охоплює також соціальну й медико-профілактичну роботу. Скорочення попиту на наркотики неможливе без раннього виявлення ризикової поведінки, доступу до лікування, реабілітації, психологічної підтримки та соціальної реінтеграції осіб із залежністю. Профілактика в такому разі не відокремлюється від правоохоронної діяльності, оскільки зменшення попиту звужує внутрішній ринок і послаблює економічну привабливість наркоторгівлі [10].

Для України підвищення ефективності цієї сфери означає посилення контролю за портами, автомобільними й залізничними переходами, міжнародними поштовими відправленнями та логістичними центрами. Потрібен стабільний інформаційний обмін між Національною поліцією, СБУ, митними органами, Державною прикордонною службою, прокуратурою та міжнародними партнерами. Поряд із цим варто розвивати підготовку слідчих, прокурорів, митників і прикордонників щодо виявлення синтетичних наркотиків, прекурсорів, цифрових каналів збуту та фінансових слідів наркобізнесу [1].

Оперативно-слідча співпраця потребує швидшого використання міжнародної правової допомоги, спільних баз даних і механізмів взаємного визнання доказів. Транснаціональний характер наркоторгівлі означає, що виробник, перевізник, організатор, фінансист і кінцевий збувач можуть перебувати в різних державах. За таких умов розслідування має будуватися не навколо вилученої партії наркотиків, а навколо всієї мережі, яка забезпечує виробництво, переміщення, збут і легалізацію доходів.

Таким чином, підвищення ефективності превентивних заходів, правового регулювання та оперативно-слідчої співпраці у сфері протидії наркоторгівлі пов'язане з поєднанням профілактики, оновлення законодавства, контролю за прекурсорами і новими психоактивними речовинами, цифрового моніторингу, кримінальної розвідки, спільних

міжнародних операцій та фінансових розслідувань. Такий підхід дозволяє переходити від боротьби з окремими виконавцями до руйнування організованих мереж, які забезпечують стійкість міжнародного наркобізнесу.

3.2. Удосконалення міжнародних стандартів та вимог до спільних зусиль у боротьбі з відмиванням грошей у процесі протидії наркоторгівлі

Наркоторгівля належить до найбільш прибуткових сегментів транснаціональної організованої злочинності, оскільки поєднує незаконне виробництво, транспортування, збут наркотичних засобів і подальшу легалізацію отриманих доходів. За оцінками United Nations Office on Drugs and Crime, глобальний обсяг ринку наркотиків становить від 500 до 650 млрд доларів США щорічно, що перетворює цей ринок на одне з найбільших джерел фінансування кримінальних мереж [47]. Масштаби відмивання коштів виходять за межі самого наркоринку: за даними Financial Action Task Force, загальний обсяг легалізації злочинних доходів у світі становить від 2 до 5 % світового ВВП, тобто приблизно 800 млрд – 2 трлн доларів США щороку [33]. У цих потоках доходи від наркотрафіку займають значне місце, бо мають високу маржинальність, швидко переміщуються між юрисдикціями й легко поєднуються з іншими формами тіньової економіки.

Наркотрафік майже ніколи не існує як окрема кримінальна діяльність. Він переплітається з відмиванням коштів, контрабандою зброї, підробленням документів, незаконною міграцією, корупцією, тіньовими валютними операціями та іншими формами транснаціональної організованої злочинності [39]. Через це в європейських документах торгівля наркотиками розглядається в межах ширшого блоку юстиції, свободи та безпеки, поряд із боротьбою з організованою злочинністю, відмиванням «брудних» грошей, транскордонною злочинністю та прикордонним управлінням [49]. Такий підхід пояснюється тим, що наркобізнес не завершується продажем речовини: отриманий прибуток має пройти через фінансові, корпоративні, цифрові або

майнові канали, і лише після цього злочинна група може використовувати його для розширення мережі.

Фінансовий компонент наркобізнесу реалізується через багаторівневі схеми, які можна подати у вигляді послідовних етапів:

1. Введення коштів у фінансову систему – готівка дробиться і вноситься на банківські рахунки через підконтрольні підприємства, фізичних осіб, фіктивні договори або операції, що імітують звичайну господарську діяльність.
2. Розшарування фінансових потоків – кошти проходять через серію транзакцій між рахунками, компаніями, платіжними сервісами та юрисдикціями, що ускладнює встановлення їх походження.
3. Інтеграція доходів у легальний обіг – кошти повертаються в економіку через нерухомість, транспорт, інвестиції, ресторанний бізнес, логістику, торгівлю або інші сфери з великим обсягом готівкових операцій.

Сучасні схеми легалізації доходів від наркоторгівлі дедалі частіше поєднують традиційні фінансові інструменти з цифровими сервісами. Злочинні групи використовують фіктивні підприємства, офшорні юрисдикції, компанії-оболонки, номінальних власників, підставних директорів, транзитні рахунки, операції з готівкою, підроблені договори, електронні платіжні системи та криптовалюти [50]. Частина таких операцій має зовнішні ознаки законної господарської діяльності: платежі оформлюються як імпортно-експортні операції, транспортні послуги, закупівля товарів, консалтинг або інвестиції. Документальна правильність операції не завжди відображає її реальний зміст, тому разова банківська перевірка часто не виявляє зв'язку між коштами, наркотрафіком і конкретною організованою групою.

За даними Europol, понад 30 % онлайн-операцій з наркотиками в Європі здійснюється з використанням криптовалют [43]. Dark web-платформи, зокрема Hydra Market, забезпечували обіг наркотиків на мільярди доларів щорічно, поєднуючи платіжні інструменти, сервіси

анонімізації, цифрові гаманці та логістичні рішення. Для злочинних груп цифрові активи зручні через швидкість переказів, транскордонність, можливість поділу платежів на дрібні суми та складність ідентифікації кінцевих учасників операції. Міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів, сформовані Financial Action Task Force, включають 40 рекомендацій, які визначають базові обов'язки держав. Ідеться про криміналізацію легалізації злочинних доходів, створення системи фінансового моніторингу, ідентифікацію клієнтів, встановлення кінцевих бенефіціарних власників, повідомлення про підозрілі операції, збереження інформації про транзакції та міжнародний обмін даними [39]. У справах, пов'язаних із наркоторгівлею, ці вимоги дають результат лише тоді, коли фінансова розвідка, поліція, митні органи, прикордонні служби, прокуратура, суди та іноземні компетентні органи працюють із єдиним масивом інформації. Фінансовий слід часто веде не до кур'єра або дрібного збувача, а до організатора каналу, власника підконтрольного бізнесу, фінансового посередника чи корупційного прикриття.

Найслабшим місцем міжнародної протидії залишається швидкість обміну інформацією. Наркобізнес переміщує кошти між рахунками, компаніями й цифровими гаманцями протягом хвилин, тоді як запити про міжнародну правову допомогу проходять значно довше. Різні правові режими, банківська таємниця, неоднакові стандарти доказування, нерівний доступ до реєстрів і відмінності у процедурах арешту активів дають змогу розірвати зв'язок між майном, фактичним власником і джерелом походження. У результаті правоохоронні органи можуть зафіксувати злочинний епізод, але втратити можливість заблокувати прибутки, які забезпечують відновлення каналу.

Для України ця проблема посилюється транзитним положенням держави. Географічне розташування, транспортна інфраструктура, прикордонні переходи, логістичні вузли, морські порти й поштові канали створюють умови, за яких територія держави може використовуватися для

переміщення наркотичних засобів до ринків Європейського Союзу. За даними Державної служби фінансового моніторингу України, у 2023 році було сформовано понад 1200 узагальнених матеріалів щодо підозрілих фінансових операцій, значна частина яких пов'язана з організованою злочинністю, включаючи наркотрафік [49]. Загальний обсяг фінансових операцій, що викликали підозру, перевищив 90 млрд грн. Такі показники підтверджують, що протидія наркаторгівлі не може обмежуватися вилученням наркотичних засобів, оскільки фінансові потоки дозволяють злочинним групам відновлювати канали постачання, змінювати маршрути, оплачувати посередників і підтримувати корупційне прикриття.

Таблиця 3.1

Напрями посилення міжнародних стандартів протидії наркаторгівлі

Напрямок удосконалення	Зміст заходів	Очікуваний результат
Бенефіціарна прозорість	перевірка реальних власників компаній, доступ до реєстрів, відповідальність за фіктивні дані	ускладнення використання компаній-прокладок
Швидкий обмін фінансовою інформацією	скорочення строків запитів, взаємодія фінансових розвідок, обмін даними про підозрілі транзакції	оперативне блокування рахунків і активів
Контроль віртуальних активів	ліцензування провайдерів, ідентифікація користувачів, збереження даних про транзакції	зменшення анонімності цифрових платежів
Конфіскація активів	арешт майна під час розслідування, міжнародне визнання рішень, процедури щодо необґрунтованих активів	руйнування економічної бази наркобізнесу
Мережевий фінансовий аналіз	зв'язування рахунків, компаній, перевізників, митних декларацій, цифрових гаманців і фігурантів проваджень	вихід на організаторів і посередників

Фінансова розвідка в таких справах має працювати не з окремим повідомленням про підозрілу операцію, а з усією системою зв'язків, через яку рухаються кошти наркобізнесу. Значення мають не лише рахунки чи компанії, а й електронні гаманці, перевізники, митні декларації, телефонні контакти, інтернет-платформи та особи, які вже з'являлися у кримінальних провадженнях. Саме поєднання цих даних дозволяє побачити не ізольований

платіж, а мережу, де поруч із постачальниками й кур'єрами діють організатори, легальні підприємства та корупційні посередники.

Позбавлення злочинної мережі активів має починатися ще під час розслідування, а не лише після вироку. Арешт майна, пошук активів за кордоном, міжнародне визнання рішень про конфіскацію і процедури щодо необґрунтованих активів обмежують можливість швидко відновити канали збуту після вилучення наркотиків. Коли такий інструмент не працює, затримання виконавців майже не змінює структуру наркобізнесу, бо організатори зберігають гроші, маршрути й ресурс для залучення нових учасників.

У підсумку міжнародна протидія відмиванню доходів від наркаторгівлі має спиратися на фінансовий моніторинг, кримінальну розвідку, цифровий контроль, міжнародний обмін даними та конфіскацію активів. Для України це означає посилення взаємодії Державної служби фінансового моніторингу, Національної поліції, СБУ, митних і прикордонних органів, прокуратури та міжнародних партнерів [1]. Фінансовий слід у таких справах відкриває доступ не лише до виконавців, а й до організаторів каналів, власників підконтрольного бізнесу, фінансових посередників і посадових осіб, які забезпечують стійкість наркаторгівлі.

3.3. Вітчизняні механізми протидії наркаторгівлі та шляхи їх удосконалення

Вітчизняна система протидії наркаторгівлі поєднує кримінально-правові, митні, прикордонні, оперативно-розшукові, фінансові та профілактичні інструменти. Центральне місце в ній посідає ст. 305 КК України, яка встановлює відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Об'єктивна сторона цього злочину охоплює дії з незаконного переміщення відповідних предметів через митний кордон України. Ідеться про ввезення, вивезення або транзит через територію

держави, а обов'язковими ознаками виступають місце вчинення – митний кордон України – та спосіб вчинення – поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Тлумачення цих ознак спирається на митне законодавство. Відповідно до Митного кодексу України, митний кордон здебільшого збігається з державним кордоном України, крім окремих випадків, пов'язаних із виключною юрисдикцією держави. Переміщення поза митним контролем охоплює перевезення наркотичних засобів поза місцем розташування митного органу, поза встановленим робочим часом без виконання митних формальностей або з незаконним звільненням від митного контролю внаслідок зловживання службовим становищем. Переміщення з приховуванням від митного контролю включає спеціально виготовлені сховища, маскування одних товарів під інші, подання підроблених або незаконно одержаних документів, а також використання документів із неправдивими відомостями [2].

Канали незаконного переміщення наркотичних засобів змінюються, але їхня основа залишається пов'язаною з транспортом, поштовими відправленнями, людським фактором і можливістю приховування у легальних потоках товарів. За матеріалами судової практики, поширеними способами переміщення наркотиків з приховуванням від митного контролю є приховування на собі або в особистих речах під час слідування пасажирським потягом, приховування в купе потяга, а також приховування в особистих речах під час перевезення автотранспортом [36, с. 10]. Новіші дослідження показують ширший спектр каналів: автомобільний і автобусний транспорт, міжнародні поштові відправлення, авіасполучення, залізничне сполучення, піший перетин кордону та паромний транспорт [33, с. 96].

Після 2022 року наркоринок в Україні змінився під впливом війни, обмеження частини логістичних маршрутів, трансформації транспортних потоків і зростання ролі синтетичних речовин. Порушення попередніх каналів не ліквідувало наркозлочинність, а змусило її пристосовуватися до

нових умов. У 2022 році було обліковано 34398 кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, серед яких 115 стосувалися ст. 305 КК України. У 56 кримінальних провадженнях особам вручено повідомлення про підозру, а 44 кримінальні правопорушення були направлені до суду з обвинувальним актом [15]. У 2023 році кількість таких правопорушень зросла до 39124, серед яких 145 було обліковано за ст. 305 КК України; у 74 кримінальних провадженнях особам вручено повідомлення про підозру, а 44 провадження направлено до суду [16]. Упродовж 2022–2023 років за вчинення злочину, передбаченого ст. 305 КК України, винесено 144 обвинувальні вироки [14].

Ці цифри не дають підстав зводити проблему до кількості зареєстрованих епізодів. Контрабанда наркотиків має високий рівень латентності, бо її документування залежить від технічних можливостей контролю, міжвідомчого обміну даними, доступу до фінансової інформації, виявлення цифрових слідів і здатності розкрити всю мережу, а не лише окремого виконавця. Невелика кількість справ за ст. 305 КК України на тлі десятків тисяч наркозлочинів свідчить не про другорядність контрабанди, а про складність її виявлення. Транскордонний характер, використання легальних вантажів, поштових сервісів, криптовалютних платежів і корупційного прикриття роблять такі провадження більш складними, ніж справи про зберігання або роздрібний збут.

Предметом контрабанди в Україні залишаються як наркотичні засоби рослинного походження, так і синтетичні речовини, психотропні препарати та прекурсори. Раніше серед поширених предметів фіксувалися марихуана, макова солома, опій, героїн, а серед психотропних речовин – барбітал, діазепам, феназепам, тетразепам, реланіум, МДМА [36, с. 9]. О. О. Козярук показує, що у 2020-х роках зберігається переважання канабісу та його похідних, а також героїну, макової соломи, кокаїну, метадону, трамадолу, MDMA, амфетаміну, метамфетаміну, феназепаму, фенобарбіталу,

псевдоефедрину та калію перманганату [33, с. 71–72]. Такий перелік показує співіснування класичного рослинного сегмента, медичних препаратів, синтетичних наркотиків і речовин, які можуть використовуватися для лабораторного виробництва.

Внутрішній механізм протидії наркоторгівлі має справу не лише з каналами переміщення, а й з різними моделями участі осіб у злочинній діяльності. Частина виконавців виконує роль кур'єрів або перевізників, інші забезпечують зберігання, фасування, пересилання, фінансові розрахунки, підбір маршрутів або пошук осіб, готових до ризикованого перевезення. Така розгалуженість ускладнює кваліфікацію, бо конкретний виконавець часто бачить лише свою ділянку, а організатор залишається поза прямим контактом із наркотичними засобами.

Таблиця 3.2

Рівні вітчизняного механізму протидії наркоторгівлі

Рівень проблеми	Прояв у сфері наркоторгівлі	Наслідок для протидії
Кримінально-правовий	різні підходи до моменту закінчення контрабанди	неоднорідність судової практики
Митний	приховування у транспорті, вантажах, особистих речах, поштових відправленнях	потреба в ризик-орієнтованому контролі
Інституційний	розмежованість повноважень поліції, СБУ, митниці, прикордонників, прокуратури	втрата цілісної картини злочинної мережі
Фінансовий	платежі через підставних осіб, компанії, криптовалюти	складність виходу на організаторів
Корупційний	підкуп посадових осіб, витік інформації, прикриття каналів	стійкість контрабандних маршрутів
Цифровий	месенджери, dark web, «закладки», електронні гаманці	потреба в кіберрозслідуванні та цифрових доказах

У теорії кримінального права переважає підхід, за яким контрабанда наркотичних засобів є закінченою з моменту фактичного незаконного переміщення відповідних предметів через митний кордон України. Постанова Пленуму Верховного Суду України рекомендує розглядати як замах випадки, коли предмети контрабанди виявлено до фактичного переміщення через

кордон, наприклад під час огляду речей чи особистого огляду [5]. Судова практика, однак, не завжди дотримується саме такого підходу, і в низці випадків дії особи кваліфікують як закінчений злочин навіть тоді, коли наркотики були виявлені під час проходження митного контролю.

Показовим прикладом є вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області, яким особу було засуджено за ч. 3 ст. 305 та ч. 3 ст. 307 КК України. Під час проходження митного контролю в аеропорту «Бориспіль» особа обрала «зелений коридор», не задекларувала заборонені предмети, а під час особистого огляду в неї було виявлено капсули з кокаїном загальною масою 712,99 г, що становить особливо великий розмір [13]. У такій ситуації для суду значення має не лише фізичний перетин кордону, а й поведінка особи, яка вже спрямована на приховане переміщення наркотичних засобів через митний контроль.

О. О. Козярук на підставі аналізу практики пропонує прирівняти замах на контрабанду наркотичних засобів до закінченого кримінального правопорушення, оскільки ступінь суспільної небезпечності таких дій фактично є однаковим [33, с. 192]. Подібну позицію підтримує Д. В. Бабіков [37]. Такий підхід має підстави, бо сам факт приховування наркотиків від митного контролю вже вказує на сформований умисел і високий рівень небезпеки. Проте більш послідовним видається уточнення поняття «переміщення» як процесу, а не лише як кінцевого результату. У цьому разі правозастосування отримує змогу враховувати не формальну межу перетину, а весь комплекс дій, спрямованих на подолання митного контролю.

Вітчизняна система протидії наркоторгівлі має справу не з однією ізольованою прогалиною, а з кількома пов'язаними вузлами. Міжвідомча координація тут виходить на перший план, оскільки Національна поліція, СБУ, митні й прикордонні органи, прокуратура, суди та фінансова розвідка працюють у різних процесуальних і відомчих режимах, тоді як один канал наркоторгівлі може поєднувати перевізників, митних посередників, адміністраторів онлайн-ресурсів, фінансових посередників, кур'єрів і

корумпованих посадових осіб. За відсутності сталого обміну даними кожен орган бачить лише окремий фрагмент схеми, а не всю мережу.

Не менш відчутною залишається проблема технічного контролю. Наркотичні засоби приховують в особистих речах, транспорті, легальних вантажах, поштових відправленнях, харчових товарах, промисловій продукції або спеціально обладнаних сховищах, тому вибіркового огляду без ризик-орієнтованого аналізу не дає належного результату. Для цього потрібні сканувальні системи, аналіз маршрутів, перевірка нетипових вантажів, інтеграція митних і правоохоронних баз, а також виявлення повторюваних зв'язків між відправниками, отримувачами, перевізниками й пунктами пропуску.

Окремий пласт проблем створює цифровізація наркоринку. Онлайн-канали збуту, месенджери, криптовалюти, платежі, поштові відправлення і система «закладок» змінили традиційну модель поширення наркотичних засобів: організатор може не контактувати безпосередньо ні з кур'єром, ні з кінцевим споживачем, а фінансові розрахунки проходять через цифрові інструменти. За таких умов протидія потребує роботи з цифровими доказами, аналізу криптовалютних операцій, встановлення адміністраторів онлайн-каналів і співпраці з провайдерами електронних сервісів.

Корупційний ризик посилює всі ці проблеми, бо висока прибутковість наркобізнесу дозволяє спрямовувати частину доходів на підкуп посадових осіб, отримання інформації про перевірки, безперешкодне проходження вантажів або вплив на кваліфікацію кримінальних правопорушень. Для України як транзитної держави така загроза має прикладне значення, оскільки митні органи, прикордонні служби, транспортна інфраструктура й логістичні вузли перебувають під постійним тиском кримінальних мереж.

Удосконалення вітчизняних механізмів протидії наркоторгівлі має рухатися не одним каналом, а через кілька взаємопов'язаних рішень:

1. кримінально-правове уточнення моменту закінчення контрабанди наркотичних засобів;

2. уніфікація судової практики щодо замаху та закінченого складу злочину;
3. впровадження ризик-орієнтованого митного контролю;
4. технічне оновлення пунктів пропуску, поштових і логістичних каналів;
5. інтеграція баз даних митних, прикордонних, правоохоронних і фінансових органів;
6. посилення роботи з цифровими доказами, криптовалютними платежами та онлайн-каналами збуту;
7. системне виявлення корупційних зв'язків у прикордонній, митній і логістичній сферах;
8. розвиток спільних операцій з державами ЄС та іншими міжнародними партнерами.

Україна як транзитна держава у міжнародному наркотрафіку займає окреме місце в системі безпеки. Її територія використовується міжнародними злочинними мережами для переміщення наркотичних засобів із регіонів виробництва до ринків споживання, передусім до країн Європейського Союзу. Така роль випливає з географічного положення, транспортної інфраструктури, прикордонних можливостей і водночас із вразливості до корупційних, фінансових та безпекових ризиків. Практичне посилення системи протидії має поєднувати кримінально-правову визначеність, технічне оновлення контролю, фінансову аналітику, цифрову спроможність і міжнародну взаємодію.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження на тему «Міжнародно-правові механізми протидії наркоторгівлі» дало змогу зробити такі основні висновки.

1. Вивчення понятійно-категоріального апарату за темою дослідження дало змогу з'ясувати сутнісні особливості багатьох понять і категорій, які характеризують міжнародно-правові механізми протидії наркоторгівлі. Найбільш повно визначено поняття «наркоторгівля», яка передбачає систему незаконного виробництва, транспортування, контрабанди, збуту, посередництва, фінансування та приховування доходів. У такому розумінні вона поєднує кримінально-правовий, економічний, безпековий і медико-соціальний виміри.

2. Виявлено тенденції розвитку наркоторгівлі та проблеми її запобігання в соціально-правовому вимірі, Зокрема йдеться здатність наркоторгівлі швидко пристосовуватися до транспортних, цифрових і фінансових змін. Поширення синтетичних наркотиків, онлайн-платформ, поштових відправлень, криптовалют і нових логістичних маршрутів ускладнює профілактику, тому запобігання потребує поєднання правових, соціальних, медичних, антикорупційних та інформаційно-аналітичних заходів.

3. Характеристика транснаціонального наркобізнесу як загрози національній, регіональній та міжнародній безпеці дає підстави підкреслити її здатність швидко пристосовуватися до транспортних, цифрових і фінансових змін. Поширення синтетичних наркотиків, онлайн-платформ, поштових відправлень, криптовалют і нових логістичних маршрутів ускладнює профілактику, тому запобігання потребує поєднання правових, соціальних, медичних, антикорупційних та інформаційно-аналітичних заходів.

4. Аналіз універсальних та регіональних правових актів у сфері боротьби з наркоторгівлею дав змогу виокремити розвинену нормативну основу міжнародного контролю над наркотиками. Центральне місце в ній

посідають Єдина конвенція 1961 року, Конвенція 1971 року та Конвенція ООН 1988 року, а регіональні акти ЄС конкретизують ці положення через уніфікацію складів злочинів, санкцій, контролю за прекурсорами та реагування на нові психоактивні речовини. Аналіз інституційного забезпечення протидії наркоторгівлі показав важливу роль міжнародних організацій, зокрема UNODC, Комісія ООН з наркотичних засобів, Міжнародна рада з контролю за наркотиками, Європол, Євроюст, EUDA, CEPOL і ECDC, які поєднують нормотворчу, аналітичну, правоохоронну, профілактичну й медико-соціальну діяльність. Саме така модель переводить антинаркотичну політику від суто каральної відповіді до комплексного реагування.

5. Спільні дії держав у сфері боротьби з наркоторгівлею та регіональні програми гармонізації законодавства можна описати як такі, що концентруються на обміні інформацією, взаємній правовій допомозі, спільних операціях, взаємодії слідчих груп, на зближенні національних правових систем тощо. Для України це пов'язано зі співпрацею з ЄС, участю у програмах БУМАД, взаємодією з EUBAM, Європол, EMCDDA/EUDA та регіональними форматами.

6. Визначаючи напрями підвищення ефективності превентивних заходів, правового регулювання та оперативно-слідчої співпраці на міжнародному рівні, можна зробити висновок, що результативна протидія потребує кримінальної розвідки, контролю за логістичними каналами, цифрового моніторингу, спеціалізованої підготовки кадрів і швидкого міждержавного обміну даними. Окреме значення має реагування на зміну маршрутів наркотрафіку та нові способи збуту.

7. Розкриття значення міжнародних стандартів боротьби з відмиванням коштів у процесі протидії наркоторгівлі показало, що базовим елементом протидії наркоторгівлі є фінансовий вимір. Виявлення бенефіціарів, контроль підозрілих операцій, регулювання віртуальних активів, обмін фінансовою

інформацією та конфіскація активів дозволяють впливати не лише на виконавців, а й на організаторів і корупційні зв'язки.

8. Аналіз вітчизняних механізмів протидії наркоторгівлі дає підстави зробити висновок про потребу їх удосконалення з урахуванням євроінтеграційного курсу, воєнних ризиків і транзитного положення України. Пріоритетами мають стати координація поліції, СБУ, митних і прикордонних органів, прокуратури та фінансового моніторингу, розвиток кримінальної аналітики, контроль портів, поштових відправлень і цифрових каналів, а також розширення міжнародної співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-правова протидія Національною поліцією незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : монографія / О. М. Стрільців, Є. Ю. Бараш, Г. В. Шевчук, Є. А. Тараніч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 133 с.
2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
3. Богатирьов І. Г. Російсько-українська війна: погляд кримінолога. Київ : Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2023. 244 с.
4. Бабіков Д. В. Момент закінчення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним переміщенням предметів через митний кордон України: аналіз наукових позицій // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 73. Ч. 2. С. 109-114.
5. Буткевич С. А. Стаття 306 Кримінального кодексу України: науково-практичний коментар // Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 2 (11). С. 139-146.
6. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 18.01.2022 у судовому провадженні 1-кп/359/316/2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102584775>
7. Вербенський М. Г. Тенденції транснаціональної організованої злочинності в Україні // Право і суспільство. 2010. № 2. С. 101-106.
8. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання // Форум права. 2014. № 1. С. 72-74.
9. Гладкова Є. О., Щербакова А. К. Феномен наркозлочинності в сучасній Україні // Право. 2022. № 1. С. 79-85.
10. Галюк А. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо запобігання та протидії наркоманії на

- регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 27 с.
11. Дорошенко А. Д. Фактор транснаціональної злочинності в сучасних міжнародних відносинах : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ : Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 2003. 24 с.
12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
13. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року // Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnipravoporusshennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2>
14. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року // Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusshennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
15. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Криминологія : навч. посіб. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.
16. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>
17. Криминологія і профілактика злочинів. Загальна частина : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гаврилишин, В. Г. Лихолоб та ін. Київ, 1999
18. Криминологія: Особлива частина : навч. посіб. / за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 1999.
19. Козярук О. О. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів за кримінальним правом України (ст. 305 КК України) : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 Право. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. 291 с.

20. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
21. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері : кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 232 с.
22. Національна безпека України: історія і сучасність : монографія / О. С. Бодрук, О. М. Гончаренко, Е. М. Лісицин, М. А. Горелов. Київ : Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 1993. 82 с.
23. Назимко Є. С., Данилевська Ю. О., Пономарьова Т. І. Рекриміналізація контрабанди в світлі законодавчих ініціатив // Право та державне управління. 2023. № 3. С. 285-290.
24. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз особистісних рис наркозалежних // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2013. № 4. С. 98-102.
25. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
26. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>
27. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05#Text>
28. Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 04.06.2003 № 877.
29. Поліцейські перекрили міжнародний канал контрабанди наркотиків: вилучено кокаїну на близько пів мільйона доларів // Міністерство внутрішніх справ України. URL:

<https://mvs.gov.ua/news/policeiski-perekrili-miznarodnii-kanal-kontrabandi-n-arkotikiv-viluceno-kokayinu-na-blizko-piv-miliona-dolariv>

30. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навч. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.
31. Павкович С. М. Правові підстави реалізації адміністративних повноважень щодо забезпечення протидії незаконному обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Херсон : Міжнародний університет бізнесу і права, 2019. 485 с.
32. Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 20 с.
33. Расюк Е. В., Стрільців О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання наркоманії і незаконному обігу наркотичних засобів в Україні // Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернея ; за наук. ред. О. М. Джужи. Київ : ФОП Маслова, 2020. С. 344.
34. Рущенко І. П. Діалог соціолога та юриста про латентну злочинність і не лише про те... // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. № 2. С. 8-16.
35. Стратегія забезпечення державної безпеки, затверджена Указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
36. Сироїд Т. Л. Міжнародне кримінальне право : підручник. Харків : Право, 2023. С. 328-329.
37. Сироїд Т. Л. Міжнародні стандарти в галузі забезпечення права на здоров'я та практика їхнього застосування : навч. посіб. Харків : Право, 2021. 166 с.
38. Сорока С. О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2012. 228 с.

39. Сироїд Т. Л. Міжнародно-правовий механізм забезпечення права на здоров'я жінок-в'язнів // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 3. С. 45-51. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-444-51.
40. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості. Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2008. 335 с.
41. Bruun B., Bryant I., Gampe T., Gladwell D., Gram H., Kurtén-Vartio S., Pavlin-Gnidovec R. EU Justice, Freedom and Security Assessment Missions to Ukraine. Final Report. May 2006. 180 p.
42. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
43. Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking : consolidated text. URL:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02004F0757-20220818>
44. Declaration on the Guiding Principles of Drug Demand Reduction : resolution / adopted by the General Assembly. URL:
<https://digitallibrary.un.org/record/261563?v=pdf>
45. Directive (EU) 2017/2103 of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017 amending Council Framework Decision 2004/757/JHA in order to include new psychoactive substances in the definition of “drug” and repealing Council Decision 2005/387/JHA. URL:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L2103>
46. EU Drugs Action Plan 2021-2025. URL:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021XG0708%2801%29>

47. EU Drugs Strategy 2021-2025. URL:
<https://www.consilium.europa.eu/media/49194/eu-drugsstrategy-booklet.pdf>
48. European Drug Report 2024: Trends and Developments. URL:
https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2024_en
49. Regulation (EU) 2023/1322 of the European Parliament and of the Council of 27 June 2023 on the European Union Drugs Agency (EUDA) and repealing Regulation (EC) No 1920/2006. URL:
<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1322/oj>
50. Wilson J. Q. Crime and Human Nature. New York : Simon & Schuster, 1985.
639 p.